

Mâliye Ahkâm Defterlerinin Osmanlı Donanması ve Deniz Ticareti Açısından Önemi (XVI. Yüzyıl)*

The Importance of Maliye Ahkam Registers for the Ottoman Navy and Sea Trade (16th Century)

RIFAT GÜNALAN**

öz

Osmanlı tarih kaynakları arasında önemli bir yere sahip olan ve ilk örnekleri XVI. yüzyılın başlarına kadar giden Mâliye Ahkâm Defterleri, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde mevcut defter tasnifleri içerisinde yapılan uzun araştırmalar sonucunda tespit edilebilmiştir. Mâliye Ahkâm Defterlerindeki belgeler Anadolu ve Rumeli bölgesine ait olup genellikle mâliye ile ilgili hüküm suretlerinden oluştuğu görülmektedir. Kayıtlar içerisinde başta Osmanlı donanmasına dair alınan kararlar, donanmanın ihtiyaçları, donanma için toplanan vergiler olmak üzere Osmanlı memâliki dâhilinde bulunan denizlerde ticari faaliyet gösteren gemiler, tersaneler, gemilerin yükleri, sahipleri, deniz kazaları, deniz ticaretine dair vergiler, ticaret yapılan devletler ve gemi nakliyeciliği hakkında oldukça önemli bilgiler yer almaktadır. Bu makale çalışmasıyla, özellikle Kanuni Sultan Süleyman dönemi Osmanlı donanması ile deniz ticaret tarihimiz için önemli bir kaynak olarak görülen Mâliye Ahkâm Defterlerine gerekli ilginin çekilmesi ve ilgili araştırmacılarının istifadesine sunulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mâliye Ahkâm Defterleri, Osmanlı Donanması, Osmanlı Deniz Ticareti, Osmanlı Arşivleri, Osmanlı Maliyesi.

ABSTRACT

Mâliye Ahkâm Registers, which have an important place among Ottoman historical sources and the first examples of which date back to the beginning of the 16th century, have been identified as a result of long researches in the existing

* Makale geliş tarihi: 16 Kasım 2021, kabul tarihi: 13 Aralık 2021, araştırma makalesi.

** Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul-Türkiye, rifatgunalan@gmail.com, ORCID

notebook classifications in the Directorate of State Archives Ottoman Archives. The documents in the Mâliye Ahkâm Registers belong to the Anatolian and Rumelian regions and are generally seen to consist of copies of provisions related to finance. In the records, especially the decisions taken regarding the Ottoman navy, the needs of the navy, the taxes collected for the navy, the ships operating in the seas within the Ottoman Memâlik, the shipyards, the cargoes of the ships, their owners, maritime accidents, taxes on maritime trade, the states of commerce and ship transportation. With this article, it is aimed to draw the necessary attention to the Financial Court Books, which are seen as an important source for the history of the Ottoman navy and maritime trade, especially during the reign of Suleiman the Magnificent, and to present them to the benefit of the relevant.

Keywords: Mâliye Ahkâm Registers, Ottoman Navy, Ottoman Maritime Trade, Ottoman Archives, Ottoman Finances.

Giriş

CUMHURBAŞKANLIĞI Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde, XVI. yüzyıla ait muhtelif türde ahkâm defterleri bulunmakta olup bunlardan bir grubunu da Mâliye Ahkâm Defterleri oluşturmaktadır.¹ Bu çalışmada izlenen metodolojide öncelikle Mâliye Ahkâm Defterlerinin kronolojik olarak ortaya çıkış süreçleri değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sürecinin ikinci aşamasında Osmanlı Arşivi'nin çeşitli tasniflerinde yer alan XVI. yüzyıla ait tespit edilen Mâliye Ahkâm Defterlerinin fiziki ve diplomatik özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son olarak bu konunun temel kısmını oluşturan Mâliye Ahkâm Defterlerinde bulunan Osmanlı deniz ticareti ve Donanma-yı Hümayûn ile ilgili kayıtların belirlenebilmesi için, her bir Mâliye Ahkâm Defterindeki hükümler, belge türlerine göre ayrılıp ve konusal olarak tasnif edilerek Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyıldaki denizlere kıyısı olan diğer devletlerle ilgili ticareti, ticaret gemileri, tüccarlar, satılan ve alınan mallar, gümrükler, iskeleler, kaptanlar ile Osmanlı donanmasının XVI. yüzyıldaki askeri yapısına dair belgeler, tarih araştırmacılarına kaynaklık etmesi için belirlenmeye çalışılmıştır.

Mâliye Ahkâm Defterleri başdefterdarlara verilen yetkiler neticesinde mâliye ile ilgili konularda, defterdarların, padişah adına verdikleri hüküm suretlerinden oluşmaktadır.² Osmanlılarda hükümler bizzat padişah tarafından yazılmaz; padişahın yetki verdiği makam veya bu makama bağlı daireler, onun adına hüküm verebilirdi. Bu bakımdan hükümler sadrazam veya defterdarlar tarafından sadır olurdu. Defterdarlar tarafından yazılan hükümlerin toplandığı defterlere ise ahkâm-ı mâliye denilirdi.³

¹ Bilgin Aydın-Rıfat Günalan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi ve Defter Sistemi*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008), s. 225-232.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, (Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1984), s. 83.

³ Halil Sahillioğlu, *Ahkâm Defteri*, (İstanbul: Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), 1998), C. 1, s. 551; İdris Bostan, "Kuyûd-ı Mühimmât Defterlerinin Osmanlı Teşkilat Tarihi Bakımından Önemi, *Osmanlı Türk-Diplomatiği Semineri* (30-31 Mayıs 1994, İstanbul) (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1995), s. 145.

Mâliye Ahkâm Defterlerinin hangi tarihten itibaren tutulmaya başlandığına dair elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak XV. yüzyıla ait bazı belgeler bu defter türünün bu yüzyılın sonlarında da mevcudiyetini göstermesi açısından önemlidir. Bu konuda ilk belge Fatih Kânûnnâmesi olup Fatih döneminde (1444-1446, 1451-1481) hükümlerin yazıldığı üç ayrı dairenin ve buna bağlı olarak hükümlerin kaydedildiği farklı ahkâm defter türlerinin mevcut olabileceği ileri sürülebilir.⁴ Mâliye Ahkâm Defterlerinin mevcudiyeti ile ilgili olarak değerlendirilebileceğimiz diğer bir belge Darphâne mukataalarına ait bir muamelat kaydı olup 15 Şevval 887/27 Kasım 1482 tarihli bu kayıta “*hüküm verildi ki teftiş oluna, ahkâmda mezkûrdur*” şeklindeki ibare bu konuda önemli bir delil teşkil etmektedir.⁵ Mâliye Ahkâm Defterlerinin varlığına işaret eden diğer bir kayıt ise XVI. yüzyılın başlarına ait olup bu kayıta defterin Anadolu’ya ait olduğunun belirtilmesi bu döneme ait Mâliye Ahkâm Defterlerinin coğrafi bölge esasına göre tutulduğunu göstermektedir. II. Bayezid dönemine ait 916/1510 tarihli belgede Anadolu Ahkâm Defterine kaydedilen pencik kânûnnâmesinden bahsedilmektedir.⁶ Mâliye Ahkâm Defterlerinin mevcudiyetini gösteren bu tür kayıtlara rağmen Fatih, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinden günümüze herhangi bir mâliye ahkâm defteri ulaşmamıştır. Elimizdeki ilk mâliye ahkâm defteri, Kanuni dönemi başlarına ait olup 927/1521 tarihlidir.⁷

XVI. yüzyıl Mâliye Ahkâm Defterleri, dağılmış olduğu tasniflerde farklı bir seri adı altında ve farklı isimlerle kaydedilmiştir. Defterdarlar tarafından tutulması ve mâliye hükümlerinin suretlerini ihtiva etmesi sebebiyle Mâliye Ahkâm Defterleri ismi ile anılacak olan bu defter serisi, ilk kez Kamil Kepeci tarafından tasnif edilmeye çalışılmıştır. Kepeci tasnifi içerisindeki 61, 62, 63 ve 67 numaralı defterler mâliye ahkâm defteridir.

Bir grup mâliye ahkâm defteri de Mâliyeden Müdevver Defterler (MAD.d) tasnifi içerisinde dağılmış halde bulunmaktadır. Bu serideki 233, 2775, 7534, 19322 ve 15367 numaralı defterler mâliye ahkâm defteridir. Ayrıca Mühimme defterleri arasında tasnif edilen 41 numaralı defter olup Anadolu Defterdarlığından çıkan mâliye ahkâmını toplamaktadır.⁸ Diğer bir mâliye ahkâmı yine Osmanlı Arşivi’nde yer alan Devâir-i Evâmir-i Mâliye tasnifi serisinde (D.EVM.d) 26278 numarada kayıtlı olup, bu defter de birbirinden farklı tarihlere ait üç defter parçası bir arada ciltlenmiştir.

⁴ Detaylı bilgi için bkz. Rıfat Günalan, *Osmanlı İmparatorluğunda Defterdarlık Teşkilatı ve Bürokrasisi*, (İstanbul: Kayıhan, 2009), s. 102-105.

⁵ Feridun Emecen- İlhan Şahin, *II. Bayezid Dönemine Ait Bir Ahkâm Defteri*, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., 1994), s. XIII.

⁶ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanûnnâmeleri ve Hukûkî Tahlilleri, II. Bayezid Devri Kânûnnâmeleri*, (İstanbul: Fey Vakfı, 1990), s. 131.

⁷ Kamil Kepeci 61 numaralı defter bir mâliye ahkâm defteri olup formaları tam ve ciltli olarak günümüze ulaşmıştır. Fakat tam bir yılı ihtiva etmemektedir. Defter Kanuni Sultan Süleyman’ın saltanatının ilk yıllarına aittir.

⁸ Sahillioğlu, *Ahkâm Defteri*, s. 551.

İbnü'l-Emin Dâhiliye (İE.DH) evrakı içerisinde de bir adet mâliye ahkâm defter parçasına rastlanmıştır. Bu defter MAD.d serisinde bulunan 19322 numarada kayıtlı mâliye ahkâm defteriyle aynı özellikleri taşımaktadır. Bu iki defter parçası aynı defterden kopmuş parçalar olmalıdır.

XVI. yüzyıl Mâliye Ahkâm Defterlerinin diplomatik analizinde, hüküm, berat, sebab-i tahrir beratı ve hükümleri, âdet ve kânûn hükümleri ile tezkireler gibi belge türlerine ait kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlardan sayıca en fazla olanları hüküm, tezkire ve sebab-i tahrirlerdir. Bunları ise berat, âdet ve kânûn hükümleri takip etmektedir⁹.

Yukarıda kısaca açıklanan serilerdeki Mâliye Ahkâm Defterlerinin birbirleriyle mukayesesi XVI. yüzyılda bu defterlerin diğer divan defterlerinden bağımsız bir seri oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Kamil Kepeci, Mâliyeden Müdevver Defterler ve Mühimme Defterleri kataloglarında XVI. yüzyıla ait 12 adet mâliye ahkâm defteri bulunmaktadır.

Seri	Defter No	Tarih	Sayfa Sayısı	Hüküm Sayısı
KK.d	61	927	436	1092
İE.DH.	20	934	118	276
MAD.d	19322	934-954	28	62
MAD.d	15367	943-960	18	40
KK.d	62	951	915	1640
KK.d	63	960	938	1515
MAD.d	233	960	138	256
MAD.d	2775	973-974	1984	4314
D.EVM.d	26278	976-987	235	673
KK.d	67	980	1362	4604
MAD.d	7534	984	1848	4256
MD.d	41	987	504	1076

XVI. Yüzyıl Mâliye Ahkâm Defterleri

Osmanlı deniz ticareti ve Osmanlı donanması ile ilgili XVI. yüzyıla ait Mâliye Ahkâm Defterlerinde bulunan hüküm suretleri iki ana bölüm altında üçer başlık altında ele alınmıştır. Bunlardan birinci bölümün ilk başlık, kapudân-ı deryâlık ve kapudânlara dair belgelerle ilgilidir. Defterlerdeki belgeler, XVI. yüzyılda Osmanlı donanmasında kapudân-ı deryâlık yapmış olan başta Cezâyir Beylerbeyi ve kapudân-ı deryâ olan Hayreddin Paşa olmak üzere Sinan Paşa, Kılıç Ali Paşa ve diğer

⁹ Daha Geniş bilgi için bkz. Rıfat Günalan, *Osmanlı İmparatorluğunda Defterdarlık Teşkilatı ve Bürokrasisi*, s. 121-195.

kapudânlara hitâben yazılan çeşitli emirleri içermektedir. İkinci başlık Osmanlı donanmasına dair olup bu başlık altında; donanma gemilerinin inşası, tamiri, bu gemilerde görev yapan kaptanlar ve diğer görevliler, sefer için donanmanın ihtiyaç duyduğu gemi malzemeleri ve tedarik bölgeleri, kürekçi ve kürekçi bedellerinin tahsili, cenkçi tayini, devlete ait taşıma faaliyetlerinde donanmanın kullanılması, donanma gemilerinde bulunan esir ve mücrimler ile donanma gemilerinde kullanılan silahlar vs.ye dair hükümler bulunmaktadır. Üçüncü başlık Tersâne-i Âmire ve tersâneler olup bu bölümde; gemilerin yapım alanları olan tersânelerin inşası özellikle Gelibolu Tersânesi'nin inşasına dair belgeler, tersâne görevlileri, tersânelerde görev yapanların ulûfeleri, tersânelerde ihtiyaç duyulan malzemelerin tedarikleri, gemi inşa ve tamir faaliyetlerine dair belgeler ele alınmıştır.

Makalenin ikinci bölümünü; tacir, tüccar ve Osmanlı deniz ticareti başlığı oluşturmakta olup bu başlık altında; Osmanlı denizlerinde ticaretin nasıl yapıldığı, yabancı tacirler, ölen tacirlerin terekeleri, Osmanlı limanlarına getirilen mal ve ürünler, denizlerde ticaret yaparken fırtına ve başka sebeplerle ortaya çıkan gemi kazaları, batan gemiler ve malları vs. konular hakkında emirler bulunmaktadır. Bu bölümün ikinci başlığını gümrükler oluşturmakta olup bu başlık altında; Osmanlı limanlarına gelen malların gümrük vergileri, gümrük kaçakları, gümrüklere gelen mallar, Osmanlı limanlarında yeni gümrükhâne ihdasları, gümrük görevlileri, gümrüklü ve gümrüksüz mallar hakkında emirler sıralanmaktadır. Bu bölümün son konusunu ise Osmanlı limanları oluşturmaktadır. Liman başlığı altındaki belgelerin konularını kısaca; Liman işletmeleri, limanlara yapılan tayinler, limanların korunması, liman yapımı ve limanlarda yaşanan kazalara dair yazılan hükümler olarak saymak mümkündür. Yukarıda bahsedilen konular kronolojik bir sıra oluşturması için Mâliye Ahkâm Defterlerinin sırası temel alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca hangi konuda hangi defterde kaç hüküm bulunduğu tespit edilip hakkında hüküm bulunmayan defterler bölüm sonunda belirtilmektedir.

1. Bölüm

1-XVI. Yüzyıl Mâliye Ahkâm Defterlerinde Kapudân-ı Deryâlık ve Kapudânlara Dair Belgeler

XVI. yüzyıl Mâliye Ahkâm Defterlerinde kapudân-ı deryâlara dair 35 belge bulunmaktadır. Bu konuda ilk belge Kamil Kepeci tasnifi 61 numarada yer alıp Avlonya sancakbeyinin, Avlonya kapudânı ve voyvodasının zorbalıklarının teftişi ve zulmünün engellenmesi hakkındadır.¹⁰ Ancak Osmanlı kapudânlarına dair en önemli belgeler Cezayir beylerbeyi ve kapudânı olan Hayreddin Paşa ile ilgili olanlardır. Hayreddin Paşa'ya dair Kamil Kepeci 62 numaralı defterde 3 adet belge bulunmaktadır. Bu belgelerin konusunu; İnebahtı'ya bağlı Burgaz-ı Cedîd Kalesi için gerekli silahların tedariği,¹¹ donanmaya hizmet emr olunup yoklamada mevcut

¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, (BOA), Kamil Kepeci Tasnifi, defterler (KK.d.), 61, s. 725.

¹¹ BOA, KK.d, nr. 62, s. 546.

bulunmayan Gelibolu, Ağrıboz, İnebahtı ve Karlılı sancakları sipahilerinin isimleri ve tımarlarının mahlûlât defterinden çıkarılıp İstanbul'a gönderilmesi¹² ve Gelibolu'daki kalafatçılar için gerekli olan odaların inşasını oluşturmaktadır.¹³

Kamil Kepeci tasnifi 63 numaralı defterde yeni kapudân-ı deryâ ve Cezayir beylerbeyi Sinan Paşa'dır. Sinan Paşa'ya dair defterde iki belge bulunmakta olup Sinan Paşa'ya hitâben yazılan belgelerin konularını; donanma seferine gitmeyen sipahilerin mahlûl olan tımarlarının isim ve resmlerinin İstanbul'a gönderilmesi¹⁴ ve Memurgo Adası'ndaki gayrimüslimlerin cizyelerinin mukataası oluşturmaktadır.¹⁵

XVI. yüzyıl Mâliye Ahkâm Defterlerinde yer alan kapudân-ı deryâlara dair belgelerin sayıları ileri tarihli defterlerde arttığı görülmektedir. Bu konuda Kamil Kepeci 67 numaralı Mâliye Ahkâm Defterinde 12 adet belge tespit edilmiştir. Defterde Sinan Paşa'nın yerine Kılıç Ali Paşa'nın Cezayir beylerbeyi ve kapudân-ı deryâ olarak tayin edildiği anlaşılmaktadır. Kılıç Ali Paşa'ya hitâben yazılan belgelerin konularını; donanma gemileri ve Tersâne-i Âmire'de görevli askerler ile kürekçilerinin ulûfelerinin verilmesi,¹⁶ donanma gemileri için gerekli olan peksimetin akçe ile tedariki,¹⁷ Prevadi kadılığından gönderilen kürekçilere Mustafa'nın Alemdar olduğu ve kürekçi bedellerinin tahsilinde gerekli dikkatin gösterilmesi,¹⁸ Galata Tersânesi'nde yelkenci ve odabaşının noksan olduğu için tekmili,¹⁹ Galata'da kalyon bölüğünde altı akçe ile seroda olan Mehmed'in Kıbrıs muhafazasında görevli olduğu ve yelkencilik ilminde mâhir olduğundan kendisine yelkenci gediği verilmesi,²⁰ Kıbrıs muhafazasında görevli Mustafa'nın vefat etmesi sebebiyle gediğinin İbrahim'e verilmesi,²¹ kapudân paşa kethüdâsı Mehmed Kethüda'ya on beş kabza yay verilmesi,²² Kılıç Ali Paşa tahvîlinden Hazîne-i Âmire'ye teslim olunan akçelere dair nişan²³, Mora'daki kalelerin ihtiyaçlarının görülmesi²⁴ ve Kıbrıs'ta Limasol kapudânı ve hâssa reislerinden Mustafa Reis kadırgalarındaki esirlere verilen peksimet oluşturmaktadır.²⁵

MAD.d tasnifi içerisinde yer alan 2775 numaralı defter, kapudân-ı deryâlığa dair 6 adet belge tespit edilmiştir. Defterde Cezayir beylerbeyi ve kapudân paşaya dair bir hüküm yer almaktadır. Bu hükmün konusunu ise Basra'daki donanma

12 BOA, KK.d, nr. 62, s. 1001.

13 BOA, KK.d, nr. 62, s. 1211.

14 BOA, KK.d, nr. 63, s. 52.

15 BOA, KK.d, nr. 63, s. 286.

16 BOA, KK.d, nr. 67, s. 61, 632.

17 BOA, KK.d, nr. 67, s. 85.

18 BOA, KK.d, nr. 67, s. 98.

19 BOA, KK.d, nr. 67, s. 172.

20 BOA, KK.d, nr. 67, s. 180.

21 BOA, KK.d, nr. 67, s. 190.

22 BOA, KK.d, nr. 67, s. 255.

23 BOA, KK.d, nr. 67, s. 950.

24 BOA, KK.d, nr. 67, s. 1287.

25 BOA, KK.d, nr. 67, s. 212.

gemilerine lazım olan edevâtın tedariki oluşturmaktadır.²⁶ Defterde yer alan iki belge Kavala Kapudânı Hüseyin Bey'e hitâben yazılmış olup Kavala yakınlarındaki bir bölgenin muhafazası için gönderilen donanma personelinin mevâciblerinin ödenmesi²⁷ ve Kavala Kapudânı emrinde olan gemiler için İstanbul zindanında bulunan elli adet suçlunun gönderilmesi hakkındadır.²⁸ Midilli kapudânına hitâben yazılan hükmün konusunu, Galata'daki Tersâne-i Âmire'deki donanma gemilerine lazım olan yelken bezinin tedariki oluşturmaktadır.²⁹ Kilis sancakbeyi ve mukâtaat nazırına hitâben yazılan hükümde, Sek adlı kalede fesadın eksik olmamasından dolayı Kilis sancağına Malkoç oğlu İbrahim'in zeâmetle kapudân tayin olup emrine 4 kayık verildiğine dairdir.³⁰ Son belge Belgrat İskelesi emini ve dizdarına hitâben yazılmış olup, Tuna kapudânıyla gönderilen esirler hakkındadır.³¹

XVI. yüzyıl kapudânlarına dair önemli bilgiler veren defterlerden biri de MAD.d tasnifi 7534 numaralı defterdir. Defterde bu konuya ait 10 adet belge bulunup bunlardan dördü Cezayir Beylerbeyi ve Kapudânı Kılıç Ali Paşa'ya hitâben yazılmıştır. Bu belgelerin konularını; donanma gemileriyle Delvine sancağında inşa olunan Kargılıç Kalesi'nin mühimmatının taşınması,³² donanma gemilerindeki görevlilerin mevâciblerinin ödenmesi³³ ve Rodos muhafazasında olanlara peksimet gönderilmesi hakkındadır.³⁴ Defterde Kavala kapudânına hitâben üç belge bulunmaktadır. Konuları; Kavala Kapudânı Hasan'ın kalyonundaki seksen sekiz nefer kürekçiye günde birer akçe nafaka vermesi,³⁵ Kavala Kalesi'nin tamiri,³⁶ İbrahim Paşa Evkafı'ndan Kavala'da bulunan cami ve imaretin mütevellisinin zimmetindeki vakıf malının tahsiline dairdir.³⁷ Defterde bulunan diğer üç belgenin konularını ise; 977/1569 tarihinde vefat eden Kapudân Ali Paşa Tersâne-i Âmire'si için Biga kazasından penbe bezi teslimi³⁸, İzmit kadısına hitâben, kapudân için Dergâh-ı Muallâ çavuşlarından Mehmed Çavuş ile altmış iki bin akçe gönderildiği ve kerselerin henüz gelmediği³⁹ ve bundan önce Anabolu kapudânı daha sonra Midilli sancakbeyi olup vefat eden Perver'in zimmetindeki mîrî malın varislerden tahsili oluşturmaktadır.⁴⁰

²⁶ BOA, Mâliyeden Müdevver Defterler Tasnifi (MAD.d), 2755, s. 642.

²⁷ BOA, MAD.d, nr. 2755, s. 115.

²⁸ BOA, MAD.d, nr. 2755, s. 538.

²⁹ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 628.

³⁰ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1543.

³¹ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1885.

³² BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 92, 115.

³³ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 326.

³⁴ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 398.

³⁵ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 51.

³⁶ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 85.

³⁷ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1690.

³⁸ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1320.

³⁹ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 265.

⁴⁰ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 519.

Kapudânlıkla ilgili, İbnü'l-Emîn Dâhiliye 20 numaralı ve Devâir-i Evâmir-i Mâliye 26278 numaralı defterlerde birer hüküm yer almakta olup konularını; Selanik'te bulunan resm-i kapudânlığın, hâssa-i hümayûna ilhâkı ve daha sonra mukataaya verilmesi⁴¹ ile Kapudân Ali Paşa'ya hitâben hassa komidecilerinin, komide sandıklarının tamir etmeleri oluşturmaktadır.⁴²

D.BŞM.d 36806, MAD.d 233, MAD.d 19322, MD.d 41, A.DVN.ŞKT.d 979 numaralı Mâliye Ahkâm Defterlerinde kapudân-ı deryâlık ve kapudânlıkla ilgili belge bulunmamaktadır.

2- XVI. Yüzyıl Mâliye Ahkâm Defterlerinde Donanma-i Hümayûna Dair Belgeler

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan XVI. yüzyıla ait Mâliye Ahkâm Defterlerinde Osmanlı donanması ile ilgili toplam 238 adet belge tespit edilmiştir. Mâliye Ahkâm Defterlerinin ilki olan Kamil Kepeci 61 numaralı defterde donanma ile ilgili herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır. Ancak serinin ikinci defteri olan 62 numaralı defterde 8 adet belge tespit edilmiştir. Bu belgelerin konularına sıralı olarak bakıldığında ilki 1499 yılında Osmanlı Devleti'ne geçen Anavarin Kalesi için lazım olan top, demir, zift vesair talebi ve bunların donanma-yı hümayûn gemileriyle ulaştırılması oluşturmaktadır.⁴³ Bunu Anavarin Kalesi'ndeki eski ve harap topların İstanbul'daki Tophane-i Âmire'ye teslimi ve oraya gelen donanma gemilerinden yeni top alınması takip etmektedir.⁴⁴ İnebahtı'ya tabi Burgaz-ı Cedîd Kalesi muhafazası için gerekli olan silah ve mühimmatın Cezayir Beylerbeyi Hayreddin Paşa'nın donanmayla Cezayir dönüşünde tedarik etmesi,⁴⁵ Cezayir Beylerbeyi Hayreddin Paşa'nın kethüdâsı Şüca'ya hitâben yazılan tezkirede ise; İstanbul İskelesi pencik emîninin donanma gemilerindeki esirlerden pencik tahsili,⁴⁶ Pîrî Reis'e hitâben yazılan hükümde Kavala Kalesi muhafazası için iki adet kalita gönderilmesi talep edilmektedir.⁴⁷ Ayrıca merkezde ruznâmecî olan Abdi Çelebi'ye yazılan tezkirede, İstanbul'daki esir bacı ve donanma ile gelen mîri esirlerden alınacak bac miktarı hakkında emirler yer almaktadır.⁴⁸ Defterde Cezayir Beylerbeyi Hayreddin Paşa'ya gönderilen bir diğer hükümde, donanma için hizmet emr olduğunda yoklamada bulunmayan Gelibolu, Ağrıboz, İnebahtı ve Karlili sancakları sipahilerinin isimleri ve timarlarının mahlûlât defterinden çıkarılıp İstanbul'a gönderilmesi emri⁴⁹ ile Selanik, Karaferye, Sidrekapısı, Drama, Zihne, Kavala, Çatalca, Andin, Ağrıboz, İstifa, İnebahtı, Salina ve Livadiye

⁴¹ BOA, İbnü'l-Emin Dâhiliye Tasnifi (İE.DH.), nr. 20, s. 31.

⁴² BOA, Devâir-i Evâmir-i Mâliye Tasnifi (D.EVM. d), nr. 26278, s. 165.

⁴³ BOA, KK.d, nr. 62, s. 43.

⁴⁴ BOA, KK.d, nr. 62, s. 44.

⁴⁵ BOA, KK.d, nr. 62, s. 297.

⁴⁶ BOA, KK.d, nr. 62, s. 464.

⁴⁷ BOA, KK.d, nr. 62, s. 528.

⁴⁸ BOA, KK.d, nr. 62, s. 557.

⁴⁹ BOA, KK.d, nr. 62, s. 575.

kadılarına hitâben donanmanın ihtiyaç duyduğu zahîrenin tedarikine dair tezkire ve hükümler bulunmaktadır.⁵⁰

Aynı tasnif içerisinde yer alan Kamil Kepeci 63 numaralı Mâliye Ahkâm Defterinde Donanma ile ilgili 8 belge tespit edilmiştir. İlk belgenin konusu oldukça ilginç olup 23 Muharrem 960/9 Ocak 1553 tarihli belgede; Fransa elçisinin donanma gemilerinin kürekçilerine peksimet için Karadeniz'den akçe ile satın alıp Sakız'a götürmek istediği buğdaydan gümrük talep edilmemesi hakkındadır.⁵¹ İkinci belge, Cezayir Beylerbeyi Sinan Paşa'ya hitâben yazılmış olup donanma seferi emredildiği halde sefere gitmeyen sipahilerin mahlûl olan tımarlarının isimlerinin merkeze bildirilmesine dairdir.⁵² Üçüncü belge, Rodos beyi, kadısı ve kale dizdarının, Rodos'a gelen donanmanın mühimmat ihtiyacının karşılanması emredilmektedir.⁵³ Cezayir defterdârına yazılan tezkire de ise; Donanma hizmetine katılmayan Anadolu sipahilerinin isimlerinin İstanbul'a gönderilmesi hakkındadır.⁵⁴ Defterde yazılan hükümlerden anlaşılacağı üzere donanma ihtiyaçları farklı kazalardan temin edilmektedir. Mesela sığır gönü Kete kazasından⁵⁵ yeşil, kırmızı ve sarı taftenin Bursa hassa harcından tedarik edildiği görülmektedir.⁵⁶ Donanma ve diğer rençber gemileri için satın alınan peksimetin Galata kapanında tartılırken her kantarda kanun üzere bir akçe satandan ve bir akçe alandan resm-i kapan alınması emredilmektedir.⁵⁷ Defterdeki son hüküm ise Manisa sancakbeyi ve Bilecik kadısına hitâben yazılmış olup donanma hizmetine katılan sipahi tımarına mevkûfatçılarının karışmasının engellenmesi emredilmektedir.⁵⁸

Mâliye Ahkâm Defterlerinden dördüncüsü Kamil Kepeci tasnifinde yer alan 67 numaralı defter olup donanmaya dair defterde 109 adet hüküm bulunmaktadır. Belgelerin konularını; donanmanın ihtiyaçlarının karşılanması, donanmaya kürekçi tayini, kürekçi ve kürekçi bedeli tahsili, kaçak ve hasta kürekçilerin bedellerinin tahsili, donanmada görevli olanların ulûfelerinin ödenmesi, Donanma-i hümâyûn için hazineye gönderilen akçeler,⁵⁹ donanma için yapılacak gemiler ve bu gemilerinin ihtiyaçları için alınan aletlerin muhasebelerinin teftişi gibi konular oluşturmaktadır.⁶⁰

Donanmanın en önemli ihtiyaç maddelerinden biri de undan üretilen peksimettir. Bu konuda defterde 17 adet hüküm bulunmakta olup ilk hüküm Rodos sancakbeyine hitâben yazılmıştır. Hükümde “*Cezîre-i Kıbrıs Beylerbeyi ve*

⁵⁰ BOA, KK.d, nr. 62, s. 596.

⁵¹ BOA, KK.d, nr. 63, s. 40.

⁵² BOA, KK.d, nr. 63, s. 52.

⁵³ BOA, KK.d, nr. 63, s. 158.

⁵⁴ BOA, KK.d, nr. 63, s. 172.

⁵⁵ BOA, KK.d, nr. 63, s. 241.

⁵⁶ BOA, KK.d, nr. 63, s. 241.

⁵⁷ BOA, KK.d, nr. 63, s. 807.

⁵⁸ BOA, KK.d, nr. 63, s. 339.

⁵⁹ BOA, KK.d, nr. 67, s. 260.

⁶⁰ BOA, KK.d, nr. 67, s. 709, 710, 722.

Defterdâr Mehmed Çelebi muhâsebesi mûcebince vilâyet-i Haleb ve Şam dakîki ve şâîrinden sene 977/1569'da nüzûl emîni ağa ma'rifeti ile sen Kocaili beyi iken kendi tezkiren mûcebince donanma-i hümâyûn gemileri için verilen Trablus'da sekiz yüz on üç kantar her kantarı üçer kileden iki bin dört yüz otuz dokuz keyl un teslim olunup ta'cil cevâbın gönderesiz” denilmektedir.⁶¹ Ayrıca aynı konuda Cezayir Beylerbeyi Ali Paşa'ya, Halep beylerbeyine, Kıbrıs beylerbeyine, Ağrıboz, Avlonya, Çatalca, İnebahtı ve Tekfurdağı kadılarına da donanma için peksimet üretilmesi ve üretilmesi emredilen peksimet adetleriyle ilgili hükümler yazılmıştır.⁶² Belgeler içerisinde peksimet bahasından zimmetinde borç bulunanların tahsiline dair hükümler de yer almaktadır.⁶³

Donanmanın en önemli ihtiyacı hiç şüphesiz insan gücüdür. Donanma gemileri yelken ve kürek gücüne göre hareket kabiliyeti sağladığından bir sefer esnasında kürekçi talebi oldukça önemli yer tutmaktadır. Adı geçen defterde, donanma başlığı altında kürekçi ihracı (tayini)⁶⁴ ve bedellerinin tahsiline dair 49 adet belge bulunmaktadır. Donanmaya katılan kürekçiler olduğu gibi katılmayıp firar eden,⁶⁵ hasta ve amel mânde olan,⁶⁶ sefere katılmayan kürekçilerin bedel ödemesi gerekmektedir.⁶⁷ Ayrıca donanmanın diğer ihtiyaçlarının karşılanması için kürekçi toplanması yerine bedellerinin tahsili ve Tersâne-i Âmire'ye teslimi de ihtiyaçların giderilmesinde önemli bir kaynak sağlama olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁸ Bu bilgilere ek olarak avârizhânelerden her on beş hâneden bir kürekçi ihracı⁶⁹ ve kaçan, kaybolan veya gelmeyenlerden bedel olarak 1250'şer akçe tahsil edildiği anlaşılmaktadır.⁷⁰ Görevini yerine getiren kürekçilere dışarıdan yapılan müdahalelerin ise önlenmesi emredilmektedir.⁷¹ Donanma-yı Hümâyûn'a kürekçilerin dışında cenkçi tayini de yapılmakta olup bu konuya dair ilginç örneklerden biri, Divriği kadısına hitâben yazılan hükümde belirtilmektedir. Bu hükme göre tayin olunan çenkçilerden 26'sının firar ettiği bunlara ait bedellerin İstanbul'a gönderilmesi emredilmektedir.⁷²

Donanma gemilerindeki toplar ve darbzanlar için lazım olan veznelerin tedarikine dair defterde 4 adet belge bulunmaktadır.⁷³ Veznenin yanı sıra donanma gemilerinde görevli olanların mevâcib ve ulûfe akçelerinin tartılması için akçe veznesi, akçe taşı, akçe tahtası, kâtipler için kağıt, mühür mumu, sicim tedarikine

⁶¹ BOA, KK.d, nr. 67, s. 212.

⁶² BOA, KK.d, nr. 67, s. 85, 210, 212, 323, 561, 650, 737, 806, 1014, 1114, 1177, 1274.

⁶³ BOA, KK.d, nr. 67, s. 1279, 1132.

⁶⁴ BOA, KK.d, nr. 67, s. 768, 929, 1000, 1011, 1016, 1052, 1114, 1173, 1183, 1214.

⁶⁵ BOA, KK.d, nr. 67, s. 2, 36, 48, 58, 699.

⁶⁶ BOA, KK.d, nr. 67, s. 48.

⁶⁷ BOA, KK.d, nr. 67, s. 36, 340.

⁶⁸ BOA, KK.d, nr. 67, s. 2, 20, 25, 36, 58, 89, 102, 138, 162, 198, 221, 273, 375, 810, 826, 819, 924.

⁶⁹ BOA, KK.d, nr. 67, s. 102, 162, 1011, 1283.

⁷⁰ BOA, KK.d, nr. 67, s. 2, 20, 25, 36, 58, 102, 138, 198, 201, 214, 215, 1283.

⁷¹ BOA, KK.d, nr. 67, s. 1184.

⁷² BOA, KK.d, nr. 67, s. 57.

⁷³ BOA, KK.d, nr. 67, s. 62, 63, 89, 1214.

dair topçubaşı, Tophâne-i Âmire emîni ve cebecibaşına hitâben tezkirelerin yazıldığı görülmektedir.⁷⁴

67 numaralı defterde Osmanlı donanmasının ihtiyaç listesinde gerek gemilere dair genel ihtiyaçlar gerekse mühimmat hakkında; urgan,⁷⁵ kendir,⁷⁶ üstübü,⁷⁷ İspavli ipliği, yelken bezi,⁷⁸ kadirga direği,⁷⁹ don yağı,⁸⁰ zift ve katran,⁸¹ barut,⁸² tüfek,⁸³ harbe,⁸⁴ ok, yay, kalkan vs.nin tedarikine dair 14 belge tespit edilmiştir.⁸⁵

Donanma gemilerinde kullanılan küreklerin tedarikine ait defterde 3 hükme rastlanılmıştır. Bu hükümlere göre bu kürekler Erim, Samsun, Terme, Kavak, Bafra ve Pınarhisar'dan sağlanmaktadır.⁸⁶ Üstelik bu adı geçen yerlerde kesilmiş gemi ağaçlarının gemilerle Galata Tersânesi'ne nakli de emredilmektedir.⁸⁷

Ayrıca defterde donanma hizmetinde bulunanların muafiyetlerine dışarıdan müdahalenin önlenmesi⁸⁸ ve her on haneden bir kişinin aletçi olarak donanmaya gönderilmesine dair hükümler de bulunmaktadır.⁸⁹

67 numaralı defterde, donanma gemilerindeki hâssa beytûlmâle kâtip tayinine dair nişan kaydı bulunmaktadır.⁹⁰ Bu kâtibin görevi, ölen gemicilerin muhallefâtı ve kendilerine emanet bırakılan mallara dair işlere bakmaktır.⁹¹ Ayrıca defterde, donanmada görevli yeniçeri, sipahi oğlanları, silahdarlar, ulûfeci, gurebâ-i yesâr, topçu ve cebecilerin ulûfelerine dair üç belge bulunmaktadır.⁹²

Donanma için kadirga ve gemi yapılması için Kefe, Balat ve Mazon'dan kereste talebine dair hükümler de bulunmaktadır.⁹³ Gemiler için gerekli olan demirin Samakov'dan işlenerek gönderilmesi emredilmektedir.⁹⁴ 67 numaralı defterde son

⁷⁴ BOA, KK.d, nr. 67, s. 63.

⁷⁵ BOA, KK.d, nr. 67, s. 114, 133, 1130.

⁷⁶ BOA, KK.d, nr. 67, s. 237, 724.

⁷⁷ BOA, KK.d, nr. 67, s. 370, 724.

⁷⁸ BOA, KK.d, nr. 67, s. 134.

⁷⁹ BOA, KK.d, nr. 67, s. 133.

⁸⁰ BOA, KK.d, nr. 67, s. 283.

⁸¹ BOA, KK.d, nr. 67, s. 40.

⁸² BOA, KK.d, nr. 67, s. 1177.

⁸³ BOA, KK.d, nr. 67, s. 29, 1177.

⁸⁴ BOA, KK.d, nr. 67, s. 29.

⁸⁵ BOA, KK.d, nr. 67, s. 29.

⁸⁶ BOA, KK.d, nr. 67, s. 181, 190, 197.

⁸⁷ BOA, KK.d, nr. 67, s. 181.

⁸⁸ BOA, KK.d, nr. 67, s. 817, 823.

⁸⁹ BOA, KK.d, nr. 67, s. 1052.

⁹⁰ BOA, KK.d, nr. 67, s. 1099.

⁹¹ BOA, KK.d, nr. 67, s. 109, 651.

⁹² BOA, KK.d, nr. 67, s. 61, 329, 632.

⁹³ BOA, KK.d, nr. 67, s. 98, 729.

⁹⁴ BOA, KK.d, nr. 67, s. 890.

olarak donanma için yapılan masrafların muhasebe defterlerinin teftiş edilmesine dair 6 belge tespit edilmiştir.⁹⁵

MAD. 2775 numaralı Mâliye Ahkâm Defterinde donanma ile ilgili toplam 52 belge bulunup bunlardan 13 tanesi donanma gemileri için gerekli olan kürekçilere dairedir. Belgelerde; kürekçi tayini,⁹⁶ kürekçi bedellerinin tahsili,⁹⁷ kürekçi bedellerini toplayanların muhasebelerinin teftişi,⁹⁸ kürekçilerin mevâciblerinin ödenmesi gibi hususlar yer almaktadır.⁹⁹

2775 numaralı defterde peksimet ve zahîre tedarikine dair 6 adet hüküm bulunmakta olup hükümlerde; donanma gemilerindeki askerler için zahîre götüren gemilerden navlun alınmaması,¹⁰⁰ zahîre taşıyan Venedik gemisindeki Müslümanlara tüfek verilmesi,¹⁰¹ peksimet tedariki,¹⁰² pişirilmesi,¹⁰³ pişirilen peksimetlerin ücretleri gibi hususlar ifade edilmektedir.¹⁰⁴

Defterde donanma gemilerinin ihtiyaçlarından; katran¹⁰⁵, tente bezi¹⁰⁶ ve zifte dair 3 belge bulunup ihtiyaçların Gelibolu ve Midilli'den tedarik edildiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁷ Ayrıca yelken bezi,¹⁰⁸ penbe ipliği,¹⁰⁹ tüfek,¹¹⁰ urgan¹¹¹ gibi diğer ihtiyaçların yanı sıra donanma gemilerine bayrak yapılması için Bursa'dan kıvılcık, yeşil ve limonî taftenin tedarik edilmesine dair hükümler de bulunmaktadır.¹¹² Donanma için yeni yapılan yirmi iki kadirge için küreklik tahta kesilmesi için Vize kadısı¹¹³ ve Maraş beylerbeyine emirler yazılmıştır.¹¹⁴

Defterdeki tezkirelerden; donanma gemilerinin ihtiyacı olan barutun İstanbul hâssa harcı emîni¹¹⁵ ile şehremininden,¹¹⁶ kurşunun ise Galata emîninden tedarik edildiği anlaşılmaktadır.¹¹⁷

⁹⁵ BOA, KK.d, nr. 67, s. 260, 709, 710, 722.

⁹⁶ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 394, 830, 941, 1243, 1288, 1367.

⁹⁷ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1378, 1408.

⁹⁸ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 282, 703, 739.

⁹⁹ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 584.

¹⁰⁰ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 120.

¹⁰¹ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 163.

¹⁰² BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 234.

¹⁰³ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 648, 803.

¹⁰⁴ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1481.

¹⁰⁵ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 313.

¹⁰⁶ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 313.

¹⁰⁷ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 315, 641.

¹⁰⁸ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 318, 628, 649.

¹⁰⁹ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 318.

¹¹⁰ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 145.

¹¹¹ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1293.

¹¹² BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 892.

¹¹³ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 500.

¹¹⁴ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 618.

¹¹⁵ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 116.

¹¹⁶ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1390.

¹¹⁷ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 672.

Donanma gemilerinde kullanılan variller için İznikmid'den varil tahtası,¹¹⁸ Erbil tahtası¹¹⁹ ve Gelibolu'dan pontal çam ağaçları¹²⁰ ve Pınarhisar ve Vize'den ise çeşitli çap ve cinsten tahta tedarik edilmektedir.¹²¹

MAD. 2775 numaralı defterde donanma ile ilgili muhtelif konularda 10 adet hüküm bulunmaktadır. Bu hükümlerin konularını; donanma gemilerine gönderilen yeniçerilere mühimmat verilmesi,¹²² kadirga yapılması için gönderilen paranın bakisinin tahsili¹²³, Semendre'de yapılacak yeni gemiler,¹²⁴ Basra'daki donanma gemileri için lazım olan edevatın tedariki¹²⁵ ile kalafatçıların ulûfelerinin ödenmesi,¹²⁶ Rumeli'deki kalelerin toplarının tamir ettirilmesi,¹²⁷ Vezir Mustafa Paşa'nın donanmayla seferden geldiğinde pişkeş için evânî ve akmişe-i mütenevvia cinsinden aldığı borcu hazineye ödemesi,¹²⁸ Gelibolu'da yapılan yeni tersâneler,¹²⁹ Azak'a gönderilen donanma gemileri için dört adet küçük gemi ve bir adet küçük şaykanın verilmesi oluşturmaktadır.¹³⁰

Mâliye Ahkâm Defterleri arasında önemli bir yere sahip olan MAD. 7534 numaralı defterde, donanmayla ilgili toplamda 62 adet belge tespit edilmiş olup bunların 16 tanesi donanmanın ihtiyaç duyduğu kürekçilerin tedariki,¹³¹ kürekçi bedellerinin tahsili,¹³² talep edilen kürekçilerin İstanbul'a gönderilmesi,¹³³ kürekçi bedellerine ait muhasebelerin teftişi,¹³⁴ kürekçilerin ve diğer donanma personelinin mevâciblerinin ödenmesi¹³⁵ cenkçi tayini¹³⁶ ile tayin edilen cenkçilere tüfek verilmesine dairdir.¹³⁷ Kürekçilerin avâriz akçesi olarak kürekçi bedelinin 1250 akçe olarak tahsil edilmesi,¹³⁸ İçel ve Tire'deki çingene ve gariplerden kürekçi tayini için çeribaşı lazım olduğu, çingenelerden vazifeli olup gelmeyenlerin kürekçi bedellerinin, bulunanlardan talep edilmemesi gibi hususlara da yer verilmektedir.¹³⁹

118 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 901.

119 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 629.

120 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 786.

121 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 299.

122 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 141.

123 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 179.

124 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 321.

125 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 642.

126 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 713.

127 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 950.

128 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1298.

129 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1386.

130 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1435.

131 BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 274.

132 BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 81, 89, 292.

133 BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 15, 1702.

134 BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1475.

135 BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 198, 326.

136 BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1646.

137 BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 52.

138 BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 292, 1702.

139 BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 176, 1042.

7534 numaralı defterde donanma için gerekli olan peksimete dair 21 adet belge tespit edilmiştir. Bu hükümlerin içeriklerinden; peksimet ve zahîrenin hangi kazalardan ne kadar paraya tedarik edildiği,¹⁴⁰ peksimet bedellerinin cizye haracı¹⁴¹ veya avâruz bedeli karşılığında tahsil edilmesi, kimi zaman da peksimetin yarısının pişirilip diğer yarısının parasının talep edildiği anlaşılmaktadır.¹⁴² Ayrıca pişirilmesi emredilen peksimet bedellerine ait bakilerin tahsil¹⁴³ ve teftişi¹⁴⁴ ile son olarak pişirilen peksimetlerin donanma gemileri¹⁴⁵ ve kalelere gönderilme usullerine dair detaylı bilgi edinilmesi mümkün olmaktadır.¹⁴⁶

MAD. 7534 numaralı defterdeki hükümlerden; donanmanın ihtiyaç duyduğu yelken bezini Akhisar'dan,¹⁴⁷ kendir, tel ve urganın Kastamonu, Küre-i Ma'mûre ve Taşköprü'den,¹⁴⁸ mîri esirlere don ve gömlek için gereken bezin yine Akhisar'dan,¹⁴⁹ barutun ise Anadolu ve Rumelihisarı'ndan tedarik edildiği anlaşılmaktadır.¹⁵⁰ Bunların dışında İstanbul hassa harcı tarafından tedarik edilmesi gereken ihtiyaçlar; bal mumu, top, akçe kesesi ve iki top astar şeklinde sıralanmaktadır.¹⁵¹

Defterde, donanma için gerekli kereste, tahta ve ağaçların tedarikine dair 3, bunların muhasebesi¹⁵² ve bu ağaçları işleyecek marangozların tayinine dair birer olmak üzere toplam 5 hüküm tespit edilmiştir.¹⁵³ İhtiyaç duyulan kerestelerin hangi işlerde kullanılacağı (top kundakları, gemi tamiri) ve nerelerden tedarik edildiği belirtilmektedir.¹⁵⁴ Kerestelerin; Kocaeli, Lapseki, İznik, Şile, Gebze, Akyazı, Gönük, Akhisar, Yenice-i Taraklı, Geyve ve Kandıra'dan tedarik edildiği anlaşılmaktadır.¹⁵⁵

Donanma için birçok sancak ve kazadan donanmacı yazılan reayanın bu hizmet karşılığı raiyyet rüsûmundan muaf oldukları için muafiyetlerine dışarıdan karışılmaması¹⁵⁶ ve donanma gemileri kerestesi tedarik edenlerden kürekçi talep olunmaması emr olunmaktadır.¹⁵⁷ Kayıtlardan Adana, Niğde, Tarsus'tan bazı reayanın

¹⁴⁰ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 92, 241, 326, 398, 729, 836, 1603, 1615, 1726, 1785.

¹⁴¹ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 398.

¹⁴² BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 71.

¹⁴³ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 92, 961, 1615.

¹⁴⁴ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 662, 676, 796, 961, 1264.

¹⁴⁵ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 86.

¹⁴⁶ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 398.

¹⁴⁷ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 394, 1205.

¹⁴⁸ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 878.

¹⁴⁹ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 394, 1205.

¹⁵⁰ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1037.

¹⁵¹ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 325.

¹⁵² BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 992, 1023.

¹⁵³ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1671.

¹⁵⁴ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1045, 1234.

¹⁵⁵ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 992, 1045, 1234.

¹⁵⁶ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 603, 743.

¹⁵⁷ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 482.

donanmacı yazılıp vergilerden muaf oldukları, Kınıklıkların ise gemi kerestesi sebebiyle muafiyetleri bulunmaktadır.¹⁵⁸

Donanma ihtiyaçlarından; yemiş, esirlere don ve gömlek tedariki için gönderilen akçenin yetmemesi durumunda Vardar, Ağrıboz ve Akçahisar'daki hassa mukataalardan karşılanması hakkında hükümler yer almaktadır.¹⁵⁹

Defterde müteferrik konulara dair 3 hüküm bulunmakta olup konularını; Koron Kalesi için gerekli mühimmatın navlunu ödenmek şartıyla Karamürsel gemisi kiralanıp gönderilmesi,¹⁶⁰ donanma gemileriyle Delvine sancağında bina olunan Kargılıç Kalesi'nin mühimmatının taşınması¹⁶¹ ve donanma gemilerine kara reisi tayini oluşturmaktadır.¹⁶²

Defterde son olarak donanma için tahsil edilen vergilerin yine donanma gemileriyle İstanbul'a gönderilmesi,¹⁶³ donanmaya teslim edilen altın ve paraların teftişi,¹⁶⁴ donanma için çeşitli kazalardan akçe gönderilmesine dair 6 belge tespit edilmiştir.¹⁶⁵

Osmanlı Arşivi'nde yer alan; İE.DH. nr. 20, A.DVN.ŞKT. d, nr. 979, D.EVM. d, nr. 26278, D.BŞM. d, nr. 36806, MAD.d, nr. 233, MAD.d, nr. 19322, MD. d, nr. 41, KK.d. nr. 61 adlı Mâliye Ahkâm Defterlerinde donanma ile ilgili belge tespit edilememiştir.

3- XVI. Yüzyıl Mâliye Ahkâm Defterlerinde Tersâne-i Âmire ve Diğer Tersânelere Dair Belgeler

Donanma-yı Hümâyûn'un en önemli yardımcı müesseselerinden biri olan Tersâne-i Âmire'ye dair birçok defter tasnifinden önemli sayıda belge bulunmaktadır. Mâliye Ahkâm Defterinde de Tersâne-i Âmire'ye dair toplam 213 adet belge tespit edilmiş olup bunlardan 40'ı Kamil Kepeci 67 numaralı defterde yer almaktadır. Belgelerin konularını; Tersâne-i Âmire için toplanılan kürekçiler,¹⁶⁶ gaybet eden kürekçiler,¹⁶⁷ kürekçi bedelleri tahsili ve Tersâne-i Âmire'ye teslimi,¹⁶⁸ tersâne gemilerinde kalkancılık ve neccarlık hizmeti yapanlara kürek çektirilmemesi,¹⁶⁹ avâriz-ı dîvâniye ve tekâlif-i örfiyeden muafiyet için yelken bezi tedarik edenlerin muafiyetine müdahale edilmemesi,¹⁷⁰ Oniki Divan, Gölbazarı ve Amasra'dan inşa

¹⁵⁸ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 603, 743, 482.

¹⁵⁹ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 60, 234.

¹⁶⁰ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 220.

¹⁶¹ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 92.

¹⁶² BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1359.

¹⁶³ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 233.

¹⁶⁴ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 587.

¹⁶⁵ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 617, 646, 844.

¹⁶⁶ BOA, KK.d, nr. 67, s. 32, 277.

¹⁶⁷ BOA, KK.d, nr. 67, s. 21, 32, 483, 699, 810.

¹⁶⁸ BOA, KK.d, nr. 67, s. 21, 32, 201, 211, 214, 228, 229, 231, 259, 483, 638, 690.

¹⁶⁹ BOA, KK.d, nr. 67, s. 149.

¹⁷⁰ BOA, KK.d, nr. 67, s. 185.

olunacak gemiler için kadirga tahtası kestirilmesi ve bedellerinin mukataalardan ödenmesi,¹⁷¹ kalıçe ve mavna küreklerinin tedariki,¹⁷² Samsun, Trabzon, Merzifon, Tokat, Terme, Sinop, Bayramlı, Giresun, Tirebolu, Amasya, Taşköprü ve İnebolu'dan urgan tedariki,¹⁷³ avârizhâne ve avâriz bedellerinin tersâneye gönderilmesi,¹⁷⁴ Selanik, Sidrekapısı, Usturumca, Yenice-i Vardar, Filorina, Siroz, Timurhisar, Avrat-hisarı ve Zihne'den kendir ve üstübü tedariki,¹⁷⁵ Galata Tersânesi'ndeki esirler için kendir satın alınması,¹⁷⁶ Eflak Voyvodası Aleksandır'ın Tersâne-i Âmire'ye gönderdiği don yağı ve kendir,¹⁷⁷ Bartın ve Amasra'dan yeni yapılacak altı adet kadirga için gürgen ağacından direk tedariki,¹⁷⁸ Lapseki, İne, Midilli ve Modak'dan zift ve katran satın alınması,¹⁷⁹ Tuzla ve İne'den penbe ipliği tedariki ve ücretinin mukataalardan ödenmesi,¹⁸⁰ çakar tedariki,¹⁸¹ piyade yayabaşılarının muafiyeti,¹⁸² gemi ağaçları için verilen akçelerin muhasebelerinin teftişi,¹⁸³ tersânedeki suçluların yiyeceklerinin tedariki,¹⁸⁴ avâriz bedeli olarak kadirga küreklerinin kestirilip gönderilmesi gibi hususları içermektedir.¹⁸⁵

Mâliye Ahkâm Defterlerinden MAD. 2775 numaralı defterde Tersâne-i Âmire'ye dair 73 belge tespit edilmiş olup 9 tanesi yeni yapılacak donanma gemilerinin ihtiyaç duyduğu kerestelere dairdir. Bu kerestelerin ise genelde Kandıra, Pınarhisar, Vize, Lapseki, Biga, Gönen, Manyas, Çan, Gelibolu, Edremit, Ezine, Tuzla, Balye gibi kazalardan tedarik edildiğini, bu husus için kaza kadılarına gönderilen emirlerden anlaşılmaktadır.¹⁸⁶ Bu keresteler içerisinde özellikle Erbil tahtası istenmesi de oldukça önemli görülmektedir.¹⁸⁷

Tersâne-i Âmire'de ihtiyaç duyulan diğer malzemeler içerisinde zift ve katran ile zift kazanlarının da önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu malzemelere özellikle donanma gemilerinin kalafatlanması için ihtiyaç duyulmaktadır. Bu konuda defterde 7 adet belge bulunmaktadır. Bu tür tedariklerin Midilli, Söğüt, Gelibolu, Bindirekli ve Devrek kadılıklarından tedarik edildiği anlaşılmaktadır.¹⁸⁸ Bir diğer

¹⁷¹ BOA, KK.d, nr. 67, s. 219.

¹⁷² BOA, KK.d, nr. 67, s. 225.

¹⁷³ BOA, KK.d, nr. 67, s. 255.

¹⁷⁴ BOA, KK.d, nr. 67, s. 348.

¹⁷⁵ BOA, KK.d, nr. 67, s. 370, 373.

¹⁷⁶ BOA, KK.d, nr. 67, s. 370, 427.

¹⁷⁷ BOA, KK.d, nr. 67, s. 470.

¹⁷⁸ BOA, KK.d, nr. 67, s. 582.

¹⁷⁹ BOA, KK.d, nr. 67, s. 590, 987.

¹⁸⁰ BOA, KK.d, nr. 67, s. 590.

¹⁸¹ BOA, KK.d, nr. 67, s. 601.

¹⁸² BOA, KK.d, nr. 67, s. 701.

¹⁸³ BOA, KK.d, nr. 67, s. 1204.

¹⁸⁴ BOA, KK.d, nr. 67, s. 1228.

¹⁸⁵ BOA, KK.d, nr. 67, s. 1273.

¹⁸⁶ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 41, 299, 370, 625, 629, 728, 1061, 1151.

¹⁸⁷ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 629.

¹⁸⁸ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 313, 315, 347, 430, 629, 682, 1155.

ihtiyaç maddesi olarak tente ve yelken bezini görmekteyiz. Tente bezi Gelibolu'dan,¹⁸⁹ yelken bezi ise Midilli'den,¹⁹⁰ kadirga küreği Ahyolu'dan,¹⁹¹ kurşun Galata emîninden tedarik olunmaktadır.¹⁹² Yelken bezleri için gerekli iplik ve üstübü ise Mısır'dan karşılanmaktadır.¹⁹³ Donanma gemileri için kendir ve urganlar; Birgi,¹⁹⁴ Aydın,¹⁹⁵ Tire¹⁹⁶ ve Samsun'dan alınmaktadır.¹⁹⁷ Gemilerde kullanılan makaralar ise Tophâne-i Âmire'den,¹⁹⁸ lenger, demir, kaynak ve kaynakçı ustaları Samakov'dan,¹⁹⁹ kürek yontucu bıçakçı ve baltacı ustaları İznikmid, Kandırı, Şile, Vize ve Pınarhisar'dan,²⁰⁰ neccarlar Cezâir-i Marmara'dan temin edilmektedir.²⁰¹

Defterde bulunan belgeler arasında Tersâne-i Âmire'nin yanı sıra diğer tersânelere dair belgeler de bulunmaktadır. Galata hassa kadirga tersânesi ile İznikmid Tersânesi'nin tamiri bunlara misal teşkil etmektedir.²⁰² Sadece tersânelerde gemi inşa edilmemekte zarar gören kayıkların da tamiri yapılmaktadır. Buna örnek olarak da Hersek livasındaki Tırnova İskelesi tersânesinde bulunan iki kayığın tamiri gösterilebilir.²⁰³ Diğer bir belge ise Sinop Tersânesi'nde tamamlanan kadirga ve mavnaların içlerine ellişer adet adam konulup Galata Tersânesi'ne gönderilmesine dairdir.²⁰⁴ Belgelerden tersânede sadece donanma için değil başka amaçlar için de sandal üretildiğini, Büyükçekmece köprüsünün yapımı için ihtiyaç duyulan dört adet sandal yapımının emredilmesine dair belgeden anlaşılmaktadır.²⁰⁵

2775 numaralı Mâliye Ahkâm Defterinde tersânelere ilgili önemli bilgilerden biri de Gelibolu'da yapılan tersâne binalarıdır. Bu binalara dair defterde 13 adet belge bulunmaktadır. Belgelerin konularını; tersâne için gerekli ustaların tedariki, bina inşası, gerekli olan demir, çivi ve her türlü malzemelerin tedariki oluşturmaktadır.²⁰⁶

Tersâne-i Âmire'ye dair önemli bir bilgi kaynağı da MAD. 7534 numaralı defterdir. Defterde Tersâne-i Âmire ve diğer tersânelere dair 88 adet belge tespit edilmiştir. Defterde yer alan belgelerin büyük bir bölümü Tersâne-i Âmire'nin

189 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 313, 422, 1560.

190 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 628.

191 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1049.

192 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 672.

193 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 318, 629, 1010.

194 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 599, 629, 657.

195 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 599, 629.

196 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 629, 658, 1232.

197 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 629.

198 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 460.

199 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 306, 825, 1633.

200 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 413, 465, 477, 1176, 1197.

201 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 40.

202 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1232, 1411.

203 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1426.

204 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1353.

205 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 7.

206 BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 636, 641, 650, 1015, 1062, 1125, 1216, 1386, 1552, 1560.

donanma gemileri ve mîriye ait gemilerin yapımında ihtiyaç duyduğu malzemelerin tedarikine aittir. Ayrıca bu tedarikler sırasında yapılan harcamaların teftişi de önemli bir yer tutmaktadır. Bu defterdeki belgelerin tanımlanmasında tespit edilen hükümler konularına ayrılarak değerlendirilmiştir. Bu ayırım neticesinde ilk sırayı Tersâne-i Âmire'nin ihtiyaç duyduğu kereste ve tahtalar, 18 adet belgeyle ilk sırayı almaktadır. Tersâne-i Âmire'nin ihtiyaç duyduğu ağaç malzemelerin tedarikinde; İznikmid, İznik, Şile, Gebze, Kocaeli, Samakov, Biga, Lapseki, Edremit, Kızılca Tuzla, Çan, Ayazmend, Bergama, Vize, Pınarhisarı, Kırkkilise, Ahyolu, Aydos, Karınabad, Gönen ve Güvercinlik kazaları başta gelmektedir.²⁰⁷ Bu kerestelerin cinsleri (kalelerdeki toplar için kiriş ağacı),²⁰⁸ çapları,²⁰⁹ miktarı,²¹⁰ ücretleri²¹¹ ve bu işler için görevlendirilen kişilerin muhasebelerinin teftişi hakkında da belgeler bulunmaktadır.²¹² Bergama kazası gibi tersane için uygun ağaçların olmadığı yerlerden ağaç tedarikinin reddine dair belgelere de rastlanılmaktadır.²¹³ Mısır Tersânesi,²¹⁴ Trablus Kalesi²¹⁵ gibi merkezden uzak yerlerdeki kereste ihtiyaçlarının da merkezden karşılandığını görmekteyiz.

Tersâne-i Âmire'de, donanma gemilerinin inşasında oldukça önemli ihtiyaçlar arasında yelken bezi, tente, pamuk ve penbe ipliği, üstübü, kirpas ve beziryağı gibi malzemelerin bulunduğu ve bunlara ait MAD.d 7534 numaralı defterde 23 adet belge tespit edilmiştir. Tente bezinin tedarik bölgeleri olarak Gelibolu, Atina ve İstifa kazaları görülmektedir.²¹⁶ Ancak bu tenteler sadece donanma ihtiyaçları için değil Saray-ı Âmire'nin suyolları tamiri,²¹⁷ Üsküdar'da inşa edilen köşk²¹⁸ ve Kiler-i Âmire'deki açık yerlerin örtülmesi için tersânedan talep edildiği görülmektedir.²¹⁹ Ayrıca tente ve yelken bezi dikmek için ihtiyaç duyulan pamuk ve penbe ipliğinin tedariki de önemli ihtiyaç maddesi olarak ortaya çıkmaktadır.²²⁰ Belgeler arasında yelken bezinin tedarik edildiği kazalar, miktarı ve bahalarına dair de önemli bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca Tersâne-i Âmire mühimmatları arasında üstübü de önemli bir yer tutmaktadır. Üstübülerin tedarikine dair defterde 6 adet belgeye

²⁰⁷ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 285, 1298, 1470, 1595, 1718, 1757, 1791, 1792, 1600.

²⁰⁸ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1406.

²⁰⁹ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 285.

²¹⁰ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1303, 1595.

²¹¹ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1595.

²¹² BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 889, 1023, 1757, 1346.

²¹³ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1718.

²¹⁴ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1313.

²¹⁵ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 526.

²¹⁶ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 51, 52, 245.

²¹⁷ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 583.

²¹⁸ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 691.

²¹⁹ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1295.

²²⁰ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1745, 1320, 1259.

rastlanılmıştır.²²¹ Bu belgelerden ihtiyaç duyulan üstübünün Gümülcine,²²² Siroz²²³ ve Manastır'dan tedarik edildiği anlaşılmaktadır.²²⁴ Ayrıca donanma için Mısır beylerbeyine hitâben yazılan hükümlerde üstübü, üstübü ipliği, Mısır kirpası ve beziryağı tedarikine dair emirler verildiği görülmektedir.²²⁵

Tersâne-i Âmire'nin ihtiyaçlarından donanma gemilerinde kullanılan demir aletleri, lenger demirleri, çubuk demiri, mismar, tunç, bakır ve kurşunun tedarik edilmesine dâir MAD.d 7534'te 13 adet belge bulunmaktadır. Genelde donanma gemilerinde kullanılan demirler Samakov'dan,²²⁶ mismarın Samakov²²⁷ ve Zağra-i Atik'ten,²²⁸ tunç ve bakırın Tophâne-i Âmire ve İstanbul hassa harcı emîninden talep edildiği görülmektedir.²²⁹ Aslında tersânenin ihtiyacı olan her cins demirin Samakov'da üretilip arabalarla Ahyolu İskelesi'ne getirilip buradan gemilerle Tersâne-i Âmire'ye nakledildiği anlaşılmaktadır.²³⁰ Bu nakil esnasında bazı kazalar yaşandığı yüklem esnasında getirilen lenger demirlerinin deniz düştüğü, düşen demirin tekrar Samakov'da işlenmesi ve tedarikine dair emirlere rastlanmaktadır.²³¹

Tersâne-i Âmire'nin ihtiyaç listesinde yer alan katran, zift ve zifti kaynatmak için odun bulunmaktadır.²³² Bu tür ihtiyaçlar ise Lapseki, Ezine, Vize, Midilli ve Avlonya'dan temin edilmektedir.²³³ Ziftlerin kullanılma amaçları da; "hasa at gemileri için,²³⁴" "kadırğa gemileri için" gibi ifadelerle belirtilmektedir.²³⁵ Ücretiyle tedarik edilen zift ve katranların yine gemilerle Tersâne-i Âmire'ye götürülüp teslim edildiği anlaşılmaktadır.²³⁶ Midilli'den tedarik edilen zift için "*Timarlı Sipahi Mehmed Çavuş'un Midilli'de her sene bin beş yüz kantar zift tahsil edip Tersâne-i Âmire'ye teslim şartıyla sefer oldukça kalıp tumarına, çavuşluğuna dahl edilmemesi*" hakkında bir hükümbulunmaktadır.²³⁷

Tersâne-i Âmire için talep edilen ve önemli ihtiyaçlar arasında yer alan urgan ve kendire ait defterde 8 hüküm bulunmaktadır. Donanma gemileri için ihtiyaç

²²¹ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 109, 404, 507, 1302, 1328, 1514.

²²² BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 404.

²²³ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 109

²²⁴ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1328.

²²⁵ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 507, 1514.

²²⁶ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 955, 1045, 1611, 1782, 1783.

²²⁷ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 380.

²²⁸ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1457.

²²⁹ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 68, 1348, 1486.

²³⁰ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1405, 1782.

²³¹ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1611.

²³² BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 75, 181, 731, 1563.

²³³ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 75, 181, 1520, 1576, 1601.

²³⁴ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1028.

²³⁵ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1563.

²³⁶ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 75.

²³⁷ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 181.

duyulan urgan ve kendir; İzmir, Aydın, Milas, Çene, Tire, Birgi ve Mazon kazalarından temin edilmektedir.²³⁸

Tersâne-i Âmire'nin ihtiyaç listesinde yer alan ve önemli gıda maddelerinden olan arpa ve peksimetin tedarik edilmesine dair 3 hüküm yer almaktadır. Bu hükümlerde; Ağrıboz ve Mora sancaklarında İstabl-ı Âmire mühimmatı için arpa tedarikine gönderilen Mustafa Çavuş'a hitâben yazılan hükümde, tahsil edilen haraç akçesinden yüz yirmi bin akçenin donanma gemileriyle Tersâne-i Âmire emînine teslimi,²³⁹ Murad Çavuş gemisindeki iki yüz nefer mücrime her iki nefere bir vakiyye peksimet hesabınca iki aylık peksimet verilmesi²⁴⁰ ve Tersâne-i Âmire için gönderilen peksimetler konu edilmektedir.²⁴¹

Tersâne-i Âmire için lazım olan üç bin çift sandal küreğinin Kandıra kazasından tedarik edilip gönderilmesine dair bir hüküm bulunmaktadır.²⁴² Tersâne-i Âmire için lazım olan abanın tedarikinde ahaliye zulüm eden kulların teftişi hakkında da bir adet hüküm bulunmaktadır.²⁴³ Tersâne-i Âmire ve liman mühimmatı için gerekli taşçının ücreti mukabili Gelibolu, Lapseki ve Evreşe kazalarından tedarik ettirilmesi ayrıca Hâssa-i Hümâyûn'a lazım olan bir gemi taşında ilgili yerlerden getirilmesine dair birer hüküm bulunmaktadır.²⁴⁴ Taş ve taşçının dışında donanma gemileri için gerekli neccar ve baltacıların Şile, Vize ve Pınarhisar'dan tedariklenmektedir.²⁴⁵

Adı geçen defterde Üsküdar boğazında işleyen üç adet at piremnenin tamiri,²⁴⁶ Kefken İskelesi'ndeki tersâneye beratla meremmetçi tayini²⁴⁷ ve Haydarpaşa Bahçesi'nde yeniden kayıkhâne yaptırılması ile Sultaniye ve Beykoz bahçelerindeki kayıkhânelerin tamirine dair birer hüküm bulunmaktadır.²⁴⁸ Tersâne-i Âmire için Karaferye'den 42 adet kürekçi için her nefer için 950 akçe hesabı üzere 38 bin elli iki akçe kürekçi bedeli tahsil edilip teslimi,²⁴⁹ Siroz'dan tahsil edilen kürekçi bedellerine ait muhasebenin teftişi²⁵⁰ ve Cezayir beylerbeyine hitâben, donanma ve tersânede görevli olanların mevâcib ve ulûfelerinin ödenmesine dair de birer hüküm bulunmaktadır.²⁵¹

Tersâne-i Âmire'ye dair yazılan hükümler arasında mücrim ve esirlere ait aynı defterde 4 hüküm bulunmaktadır. Bu hükümlerin konularını; Filibe'den esir ve

²³⁸ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 30, 154, 285, 589, 923, 1053, 1266, 1278.

²³⁹ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 233.

²⁴⁰ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 946.

²⁴¹ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1197.

²⁴² BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1543.

²⁴³ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1250.

²⁴⁴ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 406, 1547.

²⁴⁵ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1547, 1671.

²⁴⁶ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1286.

²⁴⁷ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1500.

²⁴⁸ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1519.

²⁴⁹ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 54.

²⁵⁰ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 198.

²⁵¹ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 326.

mücrimler için aba temini,²⁵² Kıbrıs'tan ihraç olunan esirlerin pencikleri alındıktan sonra temessükler alınıp, temessüklerin zayi olduğu ve bu esirlerden tekrar pencik rüsûmu alınmaması,²⁵³ hasta ve amel mânde esirlerin satılması²⁵⁴ ve mîri esire vardiyanlık hizmeti verilmesi oluşturmaktadır.²⁵⁵

Mâliye Ahkâm Defterlerinden D.EVM.d 26278 numaralı defterde Tersâne-i Âmire'de gemi yapımı için gerekli malzemelerin tedarikine dair 6 hüküm tespit edilmiştir. Bu hükümlerin konusunu; Tersâne-i Âmire'deki gemiler için otuz adet direk başının tedariki,²⁵⁶ Tersâne-i Âmire ve Tophâne mühimmatı için gerekli olan paranın Hassa Samakov mukataası emînlerinden alınması,²⁵⁷ Aziz'e gemi yapımı için Tersâne-i Âmire'den gönderilen neccarların ulûfe ve nafakaları,²⁵⁸ Tersâne-i Âmire gemileri ve Mahzen-i Âmire için Samakov'da demir esbâbı işlenmesi,²⁵⁹ Tersâne-i Âmire'ye ağaç gönderilmesi ve ücretlerinin Hazîne-i Âmire'den ödenmesi,²⁶⁰ Tersâne-i Âmire gemileri için zift tedariki ve bu zift için harcanacak meblağ oluşturmaktadır.²⁶¹

Mâliye Ahkâm Defterlerinden Mühimme Defterleri arasında bulunan 41 numaralı defterde Tersâne-i Âmire ile ilgili 6 adet belge tespit edilmiştir. Anadolu mâliye ahkâmına dair hükümleri içeren defterdeki belgelerin konuları genel olarak Tersâne-i Âmire için talep edilen hizmetlere gidemeyip yerlerine bedel olarak başka birini gönderenler ile gittikleri halde mevkûfat emînlerinin gayr-ı hukûkî bedel akçesi taleplerine dairdir.²⁶²

Tersâne-i Âmire ve diğer tersânelere dair Kamil Kepeci 61, 62 ve 63 numaralı Mâliye Ahkâm Defterlerinde her hangi bir hükme rastlanılmamıştır. Ayrıca İE.DH. 20, A.DVN.ŞKT. 979, D.BŞM. 36806, MAD. 233 ve 19322 numaralı mâliye ahkâm defter parçalarında da bu konuya dair hüküm bulunmamaktadır.

İkinci Bölüm

1- XVI. Yüzyıl Mâliye Ahkâm Defterlerinde Tacir, Tüccar ve Osmanlı Deniz Ticaretine Dair Belgeler

XVI. yüzyıl Mâliye Ahkâm Defterlerinde tacir, tüccar ve ticaretle ilgili toplam 77 belge tespit edilebilmiştir. İlk Mâliye Ahkâm Defteri olan Kamil Kepeci Tasnifi 61 numaralı defterde bu konulara dair 11 hükmün konusunu Osmanlı limanlarında yapılan ticaret ve tüccar oluşturmaktadır. Bu hükümlerde; iskelelere getirilen

²⁵² BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 75.

²⁵³ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 146.

²⁵⁴ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 780.

²⁵⁵ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1032.

²⁵⁶ BOA, D. EVM.d, nr. 26278, s. 18.

²⁵⁷ BOA, D. EVM.d, nr. 26278, s. 36.

²⁵⁸ BOA, D. EVM.d, nr. 26278, s. 75.

²⁵⁹ BOA, D. EVM.d, nr. 26278, s. 116.

²⁶⁰ BOA, D. EVM.d, nr. 26278, s. 117.

²⁶¹ BOA, D. EVM.d, nr. 26278, s. 139.

²⁶² BOA, Mühimme Defterleri Tasnifi (MD.), nr. 41, s. 87, 98, 173, 346, 393, 495.

ticaret mallarından kumaş,²⁶³ çuka²⁶⁴ ve esirler hakkında bilgiler verilmektedir.²⁶⁵ Ayrıca ticaret yapılan iskeleler ve bu iskelelerde ticaret mallarından alınan gümrük vergilerine yer verilmektedir.²⁶⁶ Özellikle hükümler, Osmanlı iskelelerinde ticaret için gelen tüccara yapılan zulmün ortadan kaldırılması ve bu tür faaliyetlerde bulunanların cezalandırılmasına dair emirleri içermektedir.²⁶⁷ Bunlara ek olarak ticaret için gelen tüccarlardan ölenlerin eşyalarının varislerine verilmesi,²⁶⁸ tüccarın muafiyetleri,²⁶⁹ iskelelere mal getirip ancak gümrükten gizlice mal kaçırarak tacirlerin cezalandırılmasına dair hükümler de bulunmaktadır.²⁷⁰ Bu bilgiler ışığında ilk belge, Dukakin eyalet kadısına hitâben yazılmış olup, İskenderiye beyi ve adamlarının İskenderiye'deki tüccara yaptıkları zulmün ortadan kaldırılması emredilmektedir.²⁷¹ Bu konuya dair son hüküm ise Galata kadısına yazılan bir tezkire sureti olup Laradok adlı tacirin devlete olan borcunun, kefil olan Venedik balyosundan tahsili istenilmektedir.²⁷²

Osmanlı deniz ticaretine dair iki numaralı Mâliye Ahkâm Defteri, Kamil Kepeci tasnifi 62 numaralı defterde dört adet hüküm tespit edilmiştir. Bu dört hükmün konusu ortak olup ticaret gemileriyle Osmanlı limanlarına mal getiren tüccar taifesinin gümrük vermemek için yaptıkları gayr-ı resmi işlemleri konu edinmektedir. İlk hüküm İstanbul ve Galata kadılarına hitâben yazılmış olup hükümde tüccarın, Karadeniz ve Akdeniz'den gemilerle getirip gizlice ambarlara koydukları balmumlarını mertek taifesine satıp darülharbe alıp götürdükleri ifade edilmektedir. Bu sebepten şemhâneye balmumu gelmeyip bu tür kişilerin balmumlarını evlerinde işleyip gizlice satmaları sebebiyle mâl-ı mîrinin zarar ettiği ve bunun teftişi için gerekli önlemlerin alınmasını içermektedir.²⁷³ İkinci hüküm, Gümülcine kadısı ve mukataat nazırına hitâben yazılmış olup, Drama kazası, Kavala İskeleyi ve Dubrovnik'ten mal getiren tacirlerin gümrüklerine dışarıdan müdahalenin engellenmesine dairdir.²⁷⁴ Üçüncü belge Mora sancağındaki Kalavarta kadısına hitâben yazılmıştır. Hükümde, Kalomiçe ve Balyabadra iskelelerinden gemilere mal yükleyen tüccarın gemilere nerede yükleme yapıyorlarsa orada gümrüklerini vermelerine dairdir.²⁷⁵ Defterdeki son hüküm, Selanik kadısına hitâben yazılmış olup Selanik

²⁶³ BOA, KK.d, nr. 61, s. 62, 293, 338, 369.

²⁶⁴ BOA, KK.d, nr. 61, s. 360.

²⁶⁵ BOA, KK.d, nr. 61, s. 360.

²⁶⁶ BOA, KK.d, nr. 61, s. 338.

²⁶⁷ BOA, KK.d, nr. 61, s. 62, 344, 360.

²⁶⁸ BOA, KK.d, nr. 61, s. 423.

²⁶⁹ BOA, KK.d, nr. 61, s. 308.

²⁷⁰ BOA, KK.d, nr. 61, s. 293.

²⁷¹ BOA, KK.d, nr. 61, s. 62.

²⁷² BOA, KK.d, nr. 61, s. 423, "Akzâ kuzâti'l-müslimîn evlâ vulâti'l-muvahhidîn Mevlânâ Galata kâdısı -dâme fezâihuhû- sûret-i tezkire vüsûl buldukda ma'lûm ola kim, Frenk kal'alarından Ülgün nâm kal'ada sâkin olan Laradok nâm tâcirde on üç bin akçe vardır Venedik balyosu kefil olmuşdur mezkûr balyosu getürdüp zikrolan akçeyi bî-kusûr tezkire ile varan çavuşa tahsîl itdirüp gönderesiz tahrîren fi 26 Zilhicce sene 927/7 Aralık 1520".

²⁷³ BOA, KK.d, nr. 62, s. 178.

²⁷⁴ BOA, KK.d, nr. 62, s. 283.

²⁷⁵ BOA, KK.d, nr. 62, s. 420.

gümrüğü iltizamı ve dârülharb tacirlerinden bazı Yahudilerin Selanik'e mal getirip haraç gûzarlarla anlaşp gümrük vermedikleri ve bunların teftişi hakkında olduğu anlaşılmaktadır. Bu hükümde dikkat çeken unsurun Selanik Yahudisi tüccarın gümrük vermemek için yaptıkları iş ve işlemlerde gayr-ı hukûkî bir yolu tercih etmeleri olarak görülmektedir.²⁷⁶

Mâliye Ahkâm Defterleri tasnifinden 63 numaralı Kamil Kepeci defterinde ise Osmanlı iskelelerinde yapılan deniz ticaretine dair 14 adet hükme rastlanmıştır. Bu hükümlerin konularını; tacirlerin zimmetindeki bakilerin tahsili,²⁷⁷ Bursa'dan ipek götüren tacirler,²⁷⁸ ticaret için gelip Ankara'da ölen tacirin mallarını gasp edenlerin teftişi,²⁷⁹ Efreñç tacirlerinden Galata'da ölen Rozi'nin Gümrükhâne'deki mallarının üzerinde bulunan nişan örneklerinin yazılıp saraya gönderilmesi,²⁸⁰ Galata İskelesi'ne meta getiren Efreñç tacirlerinden bir tacirin zimmetinde kalan akçenin tahsili edilip Hazîne-i Âmire'ye teslimi,²⁸¹ 960/1552 tarihinde Azak'tan gelen balık ve havyarın Galata tacirleri tarafından satın alınması,²⁸² Ege kıyılarındaki iskelelerden gayrimüslim tacirlere buğday satışı ve gümrük ödemek istemeyenlerin teftişi,²⁸³ Venedik tüccarlarına şap satışı,²⁸⁴ Bursa'dan boyanmış ham deri satışı ve gümrük vergileri sıralanmaktadır.²⁸⁵ Bu hükümler içerisinde sayı olarak önemli miktarı Galata'da ölen Tacir Rozi'ye ait olup bu konuda 6 hüküm bulunmaktadır. Bu hükümlerde; ölen Rozi'nin esnaftaki alacaklarının tahsili,²⁸⁶ mallarının isimlerinin yazılıp merkeze gönderilmesi,²⁸⁷ Rozi'nin mâl-ı mîriye ve şahıslara olan borcunun kendi malından veya kefillerinden tahsil edilmesi hususları yer almaktadır.²⁸⁸

Mâliye Ahkâm Defterinden dördüncüsü olan Kamil Kepeci tasnifi içerisinde yer alan 67 numaralı defterde deniz ticaretine dair 9 hüküm ve bir berat kaydı tespit edilmiştir. Bunların konuları da; Hassa bazirganlarından Ankara'ya gidip mal ve metâ getiren tacirlerin gümrüklerden muaf olmaları,²⁸⁹ tüccarın alış verişte kullandıkları altın ve gümüşler,²⁹⁰ Akkirman İskelesi'ne gelen tüccar taifesinden alınan gümrükler,²⁹¹ İstanbul'daki Sultan Bayezid Han'ın Selanik'teki bezazistanına

²⁷⁶ BOA, KK.d, nr. 62, s. 837.

²⁷⁷ BOA, KK.d, nr. 63, s. 4.

²⁷⁸ BOA, KK.d, nr. 63, s. 10.

²⁷⁹ BOA, KK.d, nr. 63, s. 141.

²⁸⁰ BOA, KK.d, nr. 63, s. 279.

²⁸¹ BOA, KK.d, nr. 63, s. 294.

²⁸² BOA, KK.d, nr. 63, s. 359.

²⁸³ BOA, KK.d, nr. 63, s. 466.

²⁸⁴ BOA, KK.d, nr. 63, s. 568.

²⁸⁵ BOA, KK.d, nr. 63, s. 622.

²⁸⁶ BOA, KK.d, nr. 63, s. 593.

²⁸⁷ BOA, KK.d, nr. 63, s. 868.

²⁸⁸ BOA, KK.d, nr. 63, s. 869, 890.

²⁸⁹ BOA, KK.d, nr. 67, s. 10.

²⁹⁰ BOA, KK.d, nr. 67, s. 180.

²⁹¹ BOA, KK.d, nr. 67, s. 387.

gelen tüccar ve malları,²⁹² Dubrovnik tacirlerinden Osmanlı topraklarında ölenlerinin muhallefatlarının Dubrovnik'e geri verilmesi,²⁹³ esir tutulan tüccarların avâ- rızdan muaf oldukları,²⁹⁴ tüccar taifesinin mallarını gasp eden harâmî ve eşkıyanın engellenmesi,²⁹⁵ hassa tacirlerinden Mihail'e gittiği yerlerde yardımcı olunması,²⁹⁶ özellikle Leh ve Moskov vilayetleri ile diğer vilayetlere Hâssa-i Hümâyûn için samur kürkleri, bulgârî, ipek, kalay ve başka mal almak için gönderilen Mihail'e berat verilmesi²⁹⁷ ve Tacir Mihail'e iskele emînlerinin gayr-ı hukûkî dâhillerinin engellenmesi şeklinde sıralanmaktadır.²⁹⁸

Mâlîye Ahkâm Defterlerinden MAD. 2755 numaralı defterde deniz ticareti hakkında 17 adet hüküm bulunmaktadır. Bu hükümlerin konularını; Vilâyet-i Rumeli'nden ve gayriden gelen tüccarın satmak için getirdikleri barut ve güherçilenin değer bahasıyla mîri için satın alınması,²⁹⁹ tuz ticareti ve iskelelerde tuzlar için verilen gümrük miktarı,³⁰⁰ Mısır'a giderken İskenderiye'de gemide vefat eden tüccarın muhallefâtı,³⁰¹ Dubrovnik tüccarından birinin akçe kestirmek için verdiği kuruşları almadan ölmesi üzerine akçelerin Dubrovnik'e gönderilmesi,³⁰² güherçile işletmeciliği ve tacirlerden güherçile satın alınıp İstanbul'a gönderilmesi,³⁰³ İskenderiye ve Reşit iskelelerine gelen tüccara zulüm eden Yahudi mültezimlerin engellenmesi,³⁰⁴ ticaret için Mısır'a giderken harâmiler tarafından malları gasp edilen Yahudi tacirin mallarını talep etmesi,³⁰⁵ Bosna ve Hersek kazalarındaki iskelelere gelen tüccardan alınan gümrükler,³⁰⁶ Sofya'ya gönderilip orada ölen tacirin paralarının İstanbul'a gönderilmesi,³⁰⁷ Ruha kazasından Hoca Kasım'ın Belgrat'tan Edirne'ye yirmi üç fiçı bal ve yüz kantar ham bakır getirip Bakkal Süleyman'ın dükkanına emanet koyduğu ancak kendisi ticaret için Budin'e giderken ölmesinden dolayı bal ve bakırın Edirne hassa beytûlmâle ait olduğu,³⁰⁸ Dubrovnik beylerince İstanbul'a gönderilen tüccarından birisi öldüğünde, muhallefâtının Dubrovnik beylerine verilmesi,³⁰⁹ tüccarın alacak davası,³¹⁰ Trabzonlu zimmî bir tacir ile

²⁹² BOA, KK.d, nr. 67, s. 571.

²⁹³ BOA, KK.d, nr. 67, s. 785.

²⁹⁴ BOA, KK.d, nr. 67, s. 1089.

²⁹⁵ BOA, KK.d, nr. 67, s. 1105.

²⁹⁶ BOA, KK.d, nr. 67, s. 1210.

²⁹⁷ BOA, KK.d, nr. 67, s. 1230.

²⁹⁸ BOA, KK.d, nr. 67, s. 1269.

²⁹⁹ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 76.

³⁰⁰ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 252.

³⁰¹ BOA, MAD.d, nr. 2755, s. 272.

³⁰² BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 305.

³⁰³ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 319.

³⁰⁴ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 387.

³⁰⁵ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1074.

³⁰⁶ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 413.

³⁰⁷ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 611.

³⁰⁸ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 669, 852.

³⁰⁹ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1845.

³¹⁰ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 971.

oğullarına ait olup, Yavuz Sultan Selim tarafından iskelelere getirdikleri kumaşların gümrükleri haricinde avâriz-ı dîvâniye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf olduklarını belirten 12 Ramazan 973/ 2 Nisan 1566 tarihli imtiyaz beratının yenilenmesi,³¹¹ Galata tacirlerinden ticaret için Sakız'a gönderilip burada esir alınan tacirin tekrar Galata'ya gönderilmesi oluşturmaktadır.³¹²

Mâliye Ahkâm Defterlerinden MAD.d 7534 numaralı defterde Osmanlı iskelelerinde ticaret yapan tüccar ve bunların iskelelere getirdikleri mallara dair 12 adet hüküm tespit edilmiştir. Bu hükümlerin konularını; Kudüs'ten Mısır'a ticaret için giden tacirden gümrük alındığı halde emîn ve âmillerin müdahalelerine devam ettiği,³¹³ Selanik'ten Mısır'ın İskenderiye İskelesi'ne mal götüren tüccarın gümrükleri alındıktan sonra emîn ve âmillerin gayr-ı kânûnî aldıkları paraların teftişi ve geri verilmesi,³¹⁴ Kıbrıs'a ticarete gidip orada ölen Salamon'un muhallelâtı,³¹⁵ Belgrat önünden geçip geçit resmi ödeyen ve İstanbul'a mal getiren Yahudi tüccardan Belgrat'ta tekrar gümrük alınmaması,³¹⁶ Akkirman'dan ticaret için getirilen kürklerle ait gümrük alındıktan sonra bac adı altında tekrar para talep edilmemesi,³¹⁷ yine Akkirman'da zahîre ticareti yapan tüccardan gümrük dışında alınan paraların iade edilmesi,³¹⁸ Beyrut tüccarının Mısır-Akka arası gemi ile yaptıkları ticarete Akka ve Safed subaşılarının mani olduğu,³¹⁹ Trablus'dan gemi ile ticaret için gelirken gemisi karaya oturan Yahudi tüccarın malları,³²⁰ Üsküp'ten gelen Yahudi tüccarın mallarını zabt eden çavuş³²¹ ve son olarak bal ve bal mumu ticaretinin İstanbul dışında yapılmasının yasak olduğu şeklinde hükümler sıralanmaktadır.³²²

Mâliye Ahkâm Defterleri arasında yer alan İbnü'l-Emin Dâhiliye tasnifi 20 numaralı defter parçasında 3 adet hüküm bulunmaktadır. Birinci hüküm, Avlonya iskelesine gelen tüccar gemilerini harâmi kayıklarından korumak için kürekçi yazılmasına dairdir.³²³ İkinci hüküm İnebahtı kadısına hitâben yazılmış olup ticaret mallarına ait gümrüklerin gümrükhânelerde alınması ile ilgilidir.³²⁴ Son hüküm ise, ticaret için İnebahtı İskelesi'ne gelip burada ölen Venedikli tacirin malları ve akçelerinin yazılıp İstanbul'a gönderilmesi hakkındadır.³²⁵

³¹¹ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1296.

³¹² BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1404.

³¹³ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 92.

³¹⁴ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 351.

³¹⁵ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 255.

³¹⁶ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 321, 436.

³¹⁷ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 616.

³¹⁸ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1747.

³¹⁹ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 692.

³²⁰ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1310.

³²¹ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1521.

³²² BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1515.

³²³ BOA, İE. DH, nr. 20, s. 49.

³²⁴ BOA, İE. DH, nr. 20, s. 106.

³²⁵ BOA, İE. DH, nr. 20, s. 93.

Mâliye Ahkâm Defter parçalarından D. EVM. 26278 numaralı defterde üç adet hüküm bulunmakta olup ilki Mısır beylerbeyi, Mısır kadısı ve Mısır defterdarına hitâben yazılmış olup ticaret için Mısır'a giden tacirden alınan haraç miktarına dairdir.³²⁶ İkincisi Yanbolu kadısına yazılmış olup Yanbolu kesesinin ticareti ve bu keselerin nakliyesinde alınan bac miktarı³²⁷ son hüküm ise, Sofya'ya ticaret için gidip orada vefat eden tacirin muhallelâfâtı hakkındadır.³²⁸

Mâliyeden Müdevver Defterler arasında yer alan MAD.d 233 numaralı mâliye ahkâm defter parçasında iki adet tezkire tespit edilmiştir. İlki Edincik kadısına hitâben yazılmış olup Venedikli tacirin Bandırma İskelesi'nde ölmesi üzerine metrûkatına el koyan beytûlmal emînlerinden alınıp Venedik balyosuna teslim edilmesi³²⁹ diğeri ise Bursa kadısına hitâben yazılmış olup ölen tacirin muhallelâfâtının beytûlmâle kaldığına dairdir.³³⁰

Mâliye Ahkâm Defterleri arasında son sırayı alan Mühimme Defterleri tasnifinde yer alan 41 numaralı defterde, Osmanlı deniz ticaretine dair iki adet belge bulunmaktadır. Bunlardan ilki Galata'daki bazı tüccarın mahzenlerde biriktirdikleri malları vergi vermemek için gizlice gemilere yükledikleri için teftişleri hakkındadır.³³¹ İkinci belge ise Kefe sancakbeyine hitâben yazılmış olup gemi ile Kefe ve Azak'a mal getiren tüccarın mallarına ait vergileri Azak'ta verdikleri için Kefe'de tekrar vergi alınmamasına dairdir.³³²

Mâliye Ahkâm Defter parçalarından A.DVN.ŞKT.d 979, D.BŞM.d 36806 ve MAD.d 19322 numaralı defterlerde tüccar, tacir ve deniz ticaretine dair bir hükme rastlanılmamıştır.

2- XVI. Yüzyıl Mâliye Ahkâm Defterinde Gümrüklere Dair Belgeler

Osmanlı deniz ticaretinin önemli bir ayağını da gümrükler oluşturmaktadır. Mâliye Ahkâm Defterinde Osmanlı liman ve iskelelerindeki gümrüklerden alınan vergilere dair 60 adet belge tespit edilmiştir. Gümrüklere gelen mallar, gemi sahipleri, tüccarın verdiği gümrük miktarları, getirilen ürünler, kaçakçılık, gümrük işletmeciliği gibi birçok konu hakkında Mâliye Ahkâm Defterleri önemli bir kaynak konumundadır. Bu bağlamda Kamil Kepeci tasnifi 61 numaralı defterde 3 adet belge tespit edilmiştir. İlk belge Venedikli tacirlerin ipek ticareti ve gümrük vergisine dairdir.³³³ İkinci belge Avlonya İskelesi'ne kumaş getirip gümrükten gizlice

³²⁶ BOA, D.EVM.d, nr. 26278, s. 5.

³²⁷ BOA, D.EVM.d, nr. 26278. s. 8

³²⁸ BOA, D.EVM.d, nr. 26278. s. 27.

³²⁹ BOA, MAD.d, nr. 233, s. 78.

³³⁰ BOA, MAD.d, nr. 233, s. 106.

³³¹ BOA, MD.d, nr. 41, s. 75.

³³² BOA, MD.d, nr. 41, s. 355.

³³³ BOA, KK.d, nr. 61, s. 204.

geçirip satan tüccarların yakalanıp cezalandırılmaları hakkındadır.³³⁴ Son hüküm ise, Selanik gümrüğüne emîn tayini hakkında bir berat kayıdır.³³⁵

Osmanlı deniz ticaretinin kapıları olan gümrüklere dair ikinci Mâliye Ahkâm Defteri Kamil Kepeci tasnifinde yer alan 62 numaralı defterdir. Bu defterde Osmanlı iskelelerinde yer alan gümrüklere dair 5 belge tespit edilmiştir. Belgelerin konularını; Drama kazasına tabi Çeç hasları, Kavala İskelesi mukataası ve Dubrovnik'ten ticari mal getiren tacirlerin gümrüklerinin alınmasına ahardan dahl olunmaması,³³⁶ Ağrıboz, Atina, İstifa, Livadiye ve Salina kadılıklarındaki memleha ve iskele iltizâmı ve âhardan sandallarla tereke getirip gümrük vermeden satanların engellenmeleri,³³⁷ Kalomiçe ve Balyabadra iskelelerinden gemilere mal yükleyen tüccarın gemilere nerede yükleme yapıyorlarsa orada gümrüklerini ödemeleri,³³⁸ Selanik ve Sidrekapısı dalyan, gümrük ve memleha mukataatının kıstü'l-yevm ücretlerinin tahsil olunup Hazîne-i Âmire'ye teslimi,³³⁹ Selanik gümrüğü iltizâmı ve dârülharb tacirlerinden bazı Yahudiler Selanik'e getirdikleri malları haraç güzarlara anlaşıp gümrük vermedikleri sebebiyle bunların teftişi vs. şeklinde sıralanmaktadır.³⁴⁰

Kamil Kepeci Tasnifi 63 numaralı defterde 22 adet iskelelerdeki gümrüklere dair belge tespit edilmiştir. Bu belgeler arasında gümrüklerin işletilmesine dair önemli belgeler yer almakta olup konularını; Fransa elçisinin deryaya çıkar çıkmaz donanma gemilerinin kürekçilerine peksimet için Karadeniz tarafından akçe ile iki yüz elli bin kile buğday satın alıp gemilere yükleyip Sakız'a göndermek istediğinde gümrük talep edilmemesi,³⁴¹ Galata'da Efreñç tacirlerinden ölen Rozi'nin Gümrühâne'deki mallarının üzerindeki nişanlarının numûnesi kağıda yazılıp İstanbul'a gönderilmesi,³⁴² Kefe tuzu emînlerinin İstanbul'da bulunan Hân hazretlerine gönderdikleri şeker için gümrük alınmaması,³⁴³ Antalya ve tevâbii iskelesine gelen gemilerden gümrük vermeyenlerin uyarılması ve gümrüklerin alınması,³⁴⁴ Galata İskelesi'ne mal getiren Efreñç tacirlerinden bir tacirin zimmetinde kalan akçenin tahsil edilip Hazîne-i Âmire'ye teslimi,³⁴⁵ Mihaliç İskelesi emâneti ve bazirganlardan iskeleye mal getirip gümrük vermeyenlerden kânûn üzere tahsili,³⁴⁶ Aydın iskelelerinin iltizâmla nezareti ve buranın iskelelerinde gemilerle buğday

³³⁴ BOA, KK.d, nr. 61, s. 293.

³³⁵ BOA, KK.d, nr. 61, s. 411.

³³⁶ BOA, KK.d, nr. 62, s. 283

³³⁷ BOA, KK.d, nr. 62, s. 349.

³³⁸ BOA, KK.d, nr. 62, s. 420.

³³⁹ BOA, KK.d, nr. 62, s. 677.

³⁴⁰ BOA, KK.d, nr. 62, s. 837.

³⁴¹ BOA, KK.d, nr. 63, s. 40.

³⁴² BOA, KK.d, nr. 63, s. 279.

³⁴³ BOA, KK.d, nr. 63, s. 283.

³⁴⁴ BOA, KK.d, nr. 63, s. 288.

³⁴⁵ BOA, KK.d, nr. 63, s. 294.

³⁴⁶ BOA, KK.d, nr. 63, s. 340.

satışı ve gümrük vermek istemeyen gayrimüslim tacirlerin teftişi,³⁴⁷ İstanbul, Galata ve Gelibolu gümrükleri tevâbiine sâbika emîn olan gulâm-ı sultânî Ali'nin alamadığı gümrüklerin teftiş ve tahsili,³⁴⁸ Galata'daki hamr gümrüğünün iltizâmı emâneti ve Şile İskeleyi'ne şarap getirip satan zimmîlerin sattıkları şarap fiçilerinden kânûn üzere Galata'da alınan hamr gümrüğü gibi gümrüklerin aldırma için ve Trabzon'dan gelen şarap fiçilerinin Şile ve Yeni iskelelerinde boşaltılmaması,³⁴⁹ Trabzon vilayetinden gemiyle İstanbul'a arak ve hamr getirenlerden ziyade gümrük isteyenlerin engellenmeleri,³⁵⁰ Bursa'ya ticaret için gelen deri tüccar taifesinin kadimden Bursa'dan boyanmamış ham deri satın alıp başka vilayete giderken yüzde iki gümrük verdikleri yüzde üç gümrük talep edilmemesi,³⁵¹ Mudanya İskeleyi emâneti ve Mudanya İskeleyi'ne gelen mallardan alınan gümrük ve bac vergisi,³⁵² İstanbul, Galata ve Gelibolu gümrüklerinin ber-vech-i iltizâm emâneti ve Donanma-yı Hümayûn vesair rençber gemilerine satın alınan peksimetin Galata Kapanı'nda vezn olundukda her kantarda kânûn üzere bir akçe satandan ve bir akçe alandan resm-i kapan alınması,³⁵³ Gelibolu'da hassa gemilerin reislerinden ikinci bölükten on akçe ulûfesi olan Mustafa adlı reisin ulûfesinin diğer yoldaşlarıyla birlikte havale olunduğu,³⁵⁴ İstanbul, Galata ve Gelibolu gümrüklerinin ber-vech-i iltizâm emâneti ve daha önce Gelibolu Boğazı'ndan buğday gemilerinin Akdeniz'e gittiği bunların teftiş olunup görülmesi,³⁵⁵ gemilere gümrüğe müteallik mal yükletip gümrüklerini vermeyenlerin teftişi ve gümrük vergilerinin tahsili vs. şeklinde sıralanmaktadır.³⁵⁶

Osmanlı deniz ticaretine dair önemli kaynaklardan biri de hiç şüphesiz Kamil Kepeci tasnifinde yer alan 67 numaralı Mâliye Ahkâm Defteridir. Defter üzerinde yapılan incelemelerde iskelelerde yer alan gümrüklere dair 10 belge mevcut olup konularını; hâssa bazırganlarından Ankara'ya gidip mal getiren tacirlerin gümrüklerinin affolunması,³⁵⁷ Sultan Selim Hân'ın İstanbul'daki imâreti için Edincik İskeleyi'nden gemiye konulup vakfa gelen gallatdan gümrük alınmaması,³⁵⁸ yakmak için alınan odundan iskelelerde gümrük alınmaması,³⁵⁹ Budin'e tabi Miraç(?) Mukataası'nın iltizâmı ve iltizâma dâhil olan gümrüklerden gizlice geçen rençberân taifesinin engellenmesi,³⁶⁰ Miraç Mukataası ve ona tabi iskelelerin iltizâmı

³⁴⁷ BOA, KK.d, nr. 63, s. 466.

³⁴⁸ BOA, KK.d, nr. 63, s. 549.

³⁴⁹ BOA, KK.d, nr. 63, s. 596.

³⁵⁰ BOA, KK.d, nr. 63, s. 616.

³⁵¹ BOA, KK.d, nr. 63, s. 622.

³⁵² BOA, KK.d, nr. 63, s. 703.

³⁵³ BOA, KK.d, nr. 63, s. 776, 807.

³⁵⁴ BOA, KK.d, nr. 63, s. 723.

³⁵⁵ BOA, KK.d, nr. 63, s. 927.

³⁵⁶ BOA, KK.d, nr. 63, s. 929.

³⁵⁷ BOA, KK.d, nr. 67, s. 10.

³⁵⁸ BOA, KK.d, nr. 67, s. 67.

³⁵⁹ BOA, KK.d, nr. 67, s. 126.

³⁶⁰ BOA, KK.d, nr. 67, s. 218.

ve gümrük vermeyenlerin teftişi ve vergilerin tahsili,³⁶¹ Sultan Selim Hân'ın İstanbul'daki vakıf imâretinden Midye adlı vakıf köyün iskelesine gelen keresteler ve gümrükleri,³⁶² Akkirman İskelesi'ne gelen tüccar taifesinin gümrüklerinin tahsili,³⁶³ mîri pirinçten bac ve gümrük alınmaması,³⁶⁴ Mısır gümrük mukataası ve gümrük vergisi vermeden gizlice mal getirip satanların teftişi ve tahsili hakkındadır.³⁶⁵

Osmanlı iskele gümrüklerine dair önemli bir kaynak da MAD.d 2775 numaralı defterdir. Bu defterde iskele gümrüklerine dair 8 hüküm tespit edilmiştir. Hükümlerin konularını; Filibe mukataatına ve Filibe çeltiğine iltizâmla nazır olan Drama Nehri kapudânı tahvîli içinde hâsıl olan mîri pirinci irsaliye tarikiyle satmak için Üsküp ve Belgrat İskelesi'ne getirilmesi esnasında bac ve gümrük talep olunmaması,³⁶⁶ tuz ticareti ve iskelelerde tuzlar için verilen gümrük miktarı,³⁶⁷ Trablus İskelesi iltizamı ve iskeleye gelen Müslim ve gayrimüslim gemilerinin getirdikleri malların gümrük miktarları,³⁶⁸ Berayıl Hisarı erenlerinin ve halkının kendi evleri için aldıkları odun ve ağaç esbâbı ile buğday için gümrük ve bac talep edilmemesi,³⁶⁹ İstanbul'dan Mısır'a mal götüren reisin İstanbul'da gümrük ödediği tekrar İskenderiye'de talep olunmaması ve alınan gümrüklerin iade edilmesi³⁷⁰ ve ham kehribardan gümrük alınmaması oluşturmaktadır.³⁷¹

MAD. 7534 numaralı defterde 17 adet iskele gümrüklerine dair belge tespit edilmiştir. Belgelerin konuları; Tersâne-i Âmire mühimmatı için lazım olan demirden resm-i gümrük alınmaması,³⁷² Belgrat'ın önünden gemi ile geçip İstanbul'a gelen Yahudi tüccarın mallarını Belgrat'a çıkarmayanlardan orada gümrük alınmaması,³⁷³ Selanik'ten Mısır İskenderiyesi İskelesi'ne ticaretle gidenlerin gümrüklerini tahsil eden âmîl ve emînlerin kânûna aykırı olarak aldıkları paralar ve yapılan diğer haksızlıkların teftişi,³⁷⁴ evde yakmak için odun ve ağaç taşıyanlardan ayrıca yemek için buğday, tarhana ve bulgurdan bac ve gümrük alınmaması,³⁷⁵ Vezir Mustafa Paşa'nın kendi ihtiyaçları için Mısır'dan getirdiği pirinç, şeker, mercimek, nohud vs. alınan gümrük ve bacın iade olunması,³⁷⁶ İstanbul zahîresi için Ayas İskelesi'ne gelen zahîreden, Ayas Memlehası emîninin aldığı gümrük bedelinin iade

³⁶¹ BOA, KK.d, nr. 67, s. 220.

³⁶² BOA, KK.d, nr. 67, s. 220.

³⁶³ BOA, KK.d, nr. 67, s. 267.

³⁶⁴ BOA, KK.d, nr. 67, s. 387.

³⁶⁵ BOA, KK.d, nr. 67, s. 505.

³⁶⁶ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 151.

³⁶⁷ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 252.

³⁶⁸ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 810, 841, 849.

³⁶⁹ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 856.

³⁷⁰ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1228.

³⁷¹ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1359.

³⁷² BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 172.

³⁷³ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 321, 436.

³⁷⁴ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 351.

³⁷⁵ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 459.

³⁷⁶ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 512.

edilmesi,³⁷⁷ Rumkale’de zahîre taşıyan gemilerin gümrükleri,³⁷⁸ evlerin mühimma-tıçün alınan hırdavat ve yiyeceklerden gümrük alınmazken kânûna aykırı olarak gümrük bedeli istenilmemesi,³⁷⁹ Karlofça hasları ve iskelesi mukataası iltizâmı ile gümrük vermeyenlerin teftiş ve tahsili,³⁸⁰ Mısır gemileri ile Mısır’dan İstanbul’a zahîre getirenlerin birkaç adet Mısır hasırı getirip satanlardan gümrük alınmaması,³⁸¹ İsakçı ve Tulca’da iskele olmayan yerlerde iki yaka arasında gizli gemi işleten ve gümrükten mal kaçıranların teftişi,³⁸² Belgrat İskelesi ve tevâbiinde değirmen ihdasları ve yapılan değirmenlerin gemilere ve gümrük yerlerine olan zararları sebebiyle kaldırılması,³⁸³ reayanın kendileri için aldıkları yiyecek ve maldan gümrük alınmaması oluşturmaktadır.³⁸⁴

İbnü’l-Emin Dâhiliye 20 numaralı defter parçasında iskele gümrükleri hakkında iki belge tespit edilmiş olup konularını, Selanik İskelesi’ne gelen gemiler içindeki yeniçerilerin gümrük alınmasına karşı çıkmaları ve birçok esbâb ve metaları kendi adlarına gümrüksüz geçirmeleri sebebiyle teftişleri,³⁸⁵ ticaret mallarının gümrükhânelerde gümrüğünün alınması oluşturmaktadır.³⁸⁶

Mâlîye Ahkâm defter parçalarından MAD.d tasnifi 233 numaralı defterde bir adet tezkire tespit edilmiştir. Tezkirede Kırım Hânı’na ait mallardan gümrük talep edilmemesi emredilmiştir.³⁸⁷

Mâlîye Ahkâm Defterleri arasında yer alan D. BŞM.d 36806 numaralı defter parçasında iskele gümrüğüne ait 918/1512 tarihli bir adet yasaknâme bulunmaktadır. “Yasaknâme-i Cedîd der İskele-i İnebahtı Berâ-yı Gümrük” başlığını taşıyan belgede İnebahtı İskelesi’ne gelen gemilerden alınacak gümrükler hakkında detaylı bilgiler verilmektedir.³⁸⁸

Mâlîye Ahkâm Defterleri arasında yer alan MAD.d 19322 numaralı defter parçasında iskele gümrüğüne ait 934/1527 tarihli bir adet hüküm tespit edilmiştir. Hükümün konusu İskenderiye, Leş, Ayasarin ve Baştak nâm iskelelere gümrükhâne ihdası hakkındadır.³⁸⁹

³⁷⁷ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 548.

³⁷⁸ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 559.

³⁷⁹ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 734.

³⁸⁰ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1400.

³⁸¹ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1539.

³⁸² BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1608, 1631, 1653.

³⁸³ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1661.

³⁸⁴ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 1756.

³⁸⁵ BOA, İE. DH, nr. 20, s. 26.

³⁸⁶ BOA, İE. DH, nr. 20, s. 93.

³⁸⁷ BOA, MAD.d, nr. 233, s. 74; “Mahrûsa-i İstanbul gümrüğüne tevâbi’yle ber-vech-i iltizâm emîn olan Hamalzâde Ali’ye tezkire, Hâliya hân hazretlerinin gemiyle Keçe’ye giden esbâblarından gümrük taleb olunmuş gemi dahî gitmek üzere imiş, imdi müşârunileyhin gümrük taleb olunan esbâbın defter idüp mâni’ olmayasız hân hazretlerinin adamı Abdülkadir bunda kalurmuş cevâbın vâir ise mezkûr ile berâber olup söyleşesiz. Tahrîren fi 27 Zilkâde sene 960/4 Kasım 1553”.

³⁸⁸ BOA, Devâir-i Başmuhâsebe Tasnifi (D.BŞM. d), nr. 36806, s. 796.

³⁸⁹ BOA, MAD.d, nr. 19322, s. 6.

3- XVI.Yüzyıl Mâliye Ahkâm Defterinde Yer Alan Liman Belgeleri

Mâliye Ahkâm Defterlerinde, Osmanlı deniz ticaretinde önemli bir konuma sahip olan limanlara dair 31 belge tespit edilmiştir. Bunlar Osmanlı limanlarının işletimi, yapımı, limanlardaki ticari hayat, gemi inşa faaliyetleri gibi konuları ihtiva etmektedir. Bu belgelere ait ilk bilgiler Kamil Kepeci Tasnifi içerisinde yer alan 61 numaralı defterde tespit edilmiştir. İlk belge 3 Muharrem 927/14 Aralık 1520 tarihine ait olup Zeynel Paşa'ya ve Koron kadısına yazılmıştır. Koron'da bulunan mîri geminin yaz aylarında kalafat ettirilip İstanbul'a gönderilmesi emredilmektedir.³⁹⁰ İkinci belge de Koron kadısına hitâben yazılmıştır. Bu belgeye göre Koron Limanı'nda bulunan üç eski geminin tahta ve çivi bahasına satılması emredilmektedir.³⁹¹ İnebahtı nazır, kadı ve emînine yazılan üçüncü belge, liman mahsûlü ve âmiller hakkındadır.³⁹² Bu defterdeki son belge ise Avlonya kadı, emîn ve mukataa nazırına hitâben yazılmış olup, bazı gemilerin Avlonya limanını basıp limanda bulunan tuzun gasp edilmesine dairdir.³⁹³

Osmanlı limanları hakkında bilgi alabileceğimiz ikinci Mâliye Ahkâm Defteri Kamil Kepeci 62 numaralı defter olup defterde 7 belge bulunmaktadır. Bunların konularını; Edincik kazasına tâbi Kob Limanı ve Biga kazasına tâbi Hacı Emir ve Yarlu Dere karyelerinin mukataa iltizâmı,³⁹⁴ Edincik kazasındaki Sazlıdere ve Tuz Limanı ve bunlara tabi hâssa karyelere iltizâmla emin olan Mustafa'nın bir yıllık muhasebesinin görülüp tahsil olan akçesinin Hazîne-i Âmire'ye gönderilmesi,³⁹⁵ Avlonya haslarındaki Avlonya Limanı'nın korunması için bulunan hâssa kayıkların tamiri,³⁹⁶ Kavala Kalası muhafazasında olan kayıklar için liman yapılması,³⁹⁷ Domaniç Limanı'na gelen Sinan Reis'in gemisindeki maktuller ve bunların muhallefât-ları,³⁹⁸ Moton Kalesi ve limanının tamiri³⁹⁹ ve Marmara hâslarına tabi Tob Limanı ve Sazlıdere karyelerine iltizâmla emîn olanın bakisinin tahsilini içermektedir.⁴⁰⁰

Mâliye Ahkâm Defterlerinden Kamil Kepeci 63 numaralı defterde Osmanlı limanlarına dair üç belge bulunmaktadır. Bunlardan ilki Antalya kadısına hitâben yazılmış olup Antalya İskelesi'ne günlük 10 akçe ile limancı olan Pîrî Bey'in ulûfesinin ödenmesi hakkındadır.⁴⁰¹ İkinci ve üçüncü belgeler Amasra kadısına yazılmış olup Kefe'den Amasra Limanı'na bir gemiyle iki yüz yirmi üç tulum yağ getiren

³⁹⁰ BOA, KK.d, nr. 61, s. 4.

³⁹¹ BOA, KK.d, nr. 61, s. 116.

³⁹² BOA, KK.d, nr. 61, s. 185.

³⁹³ BOA, KK.d, nr. 61, s. 366.

³⁹⁴ BOA, KK.d, nr. 62, s. 63.

³⁹⁵ BOA, KK.d, nr. 62, s. 103.

³⁹⁶ BOA, KK.d, nr. 62, s. 109.

³⁹⁷ BOA, KK.d, nr. 62, s. 285.

³⁹⁸ BOA, KK.d, nr. 62, s. 350.

³⁹⁹ BOA, KK.d, nr. 62, s. 604.

⁴⁰⁰ BOA, KK.d, nr. 62, s. 832.

⁴⁰¹ BOA, KK.d, nr. 63, s. 8.

geminin karaya oturduğu, gemideki yağların üç adet gemiye yüklenip İstanbul'a getirilmesi emrini içermektedir.⁴⁰²

Limanlara dair önemli mâliye defterlerinden biri de Kamil Kepeci 67 numaralı defter olup defterde 4 adet hüküm bulunmaktadır. Bunlardan ilki Kıbrıs beylerbeyi ve defterdârına hitâben yazılmış olup Magosa Limanı'nda bir kadirga ile iki at gemisi olup ve halen bir kalite dahi donatılıp dört adet gemi olduğu, bunlara kürekçi tedarikine dairdir.⁴⁰³ İkinci belge Pınarhisar kadısına yazılmış olup Vize ve Pınarhisar kadılıklarından on adet gemi yapımı için kereste kestirilip İki Ada Limanı'na getirilmesi emredilmektedir.⁴⁰⁴ Biga kadısına yazılan üçüncü belge Kemer Limanı'nda iki tane at gemisi inşası için neccar tayinini içermektedir.⁴⁰⁵ Son belge ise, Hersek sancakbeyi ve Nevesin kadısına hitâben yazılmış olup Nova'ya(?) tabi Kator Limanı'nda yapılan palanganın mustahfız, topçu ve martolosların mevâciblerinin ödenmesi hakkındadır.⁴⁰⁶

MAD.d 2775 numaralı defterde Osmanlı limanlarına dair 8 belge bulunmakta olup konularını; Semendre Limanı'nda bulunan şayka ve at gemilerinin tamirine başlanması,⁴⁰⁷ Silistre sancağının Ahyolu kazasında Ağsuyubi Limanı'ndaki hassa at gemiler ve gayri rençber gemilerin limana bıraktıkları sufera,⁴⁰⁸ Gelibolu iç limanda tersâne olmaya uygun bir yer bulunup bildirilmesi, tersâne ve yapılacak kadirgalar için korulardan ağaç kesilmemesi,⁴⁰⁹ iç limanda arz-ı mîri üzere üç tarafına tersâne binası inşası,⁴¹⁰ Gelibolu'da yapılması ferman olunan kadirga ve Tersâne-i Âmire binasına lazım olan kerestenin Kemer Limanı'na gönderilmesi,⁴¹¹ Silivri Limanı'ndaki Venedik gemi reisinin öldüğü, gemi içindeki mala beytûlmâl emînlerinin el koymalarının engellenmesi,⁴¹² Şam'daki İmâret-i Âmire için kurşun, bakır ve tüfek vs. ile yüklü geminin Beyrut'a giderken Sakız Limanı'nda karaya oturduğu⁴¹³ ve Hersek sancağındaki limanların işletilmesi hakkındadır.⁴¹⁴

MAD.d 7534 numaralı defterde Osmanlı limanlarına dair son defter olup 6 hüküm bulunmaktadır. Bunlardan dördü Gelibolu'da yapılacak olan liman inşası ve masrafları,⁴¹⁵ liman için lazım olan taş ve taşı ücretleri,⁴¹⁶ bu limana limancı

⁴⁰² BOA, KK.d, nr. 63, s. 9, 135.

⁴⁰³ BOA, KK.d, nr. 67, s. 583.

⁴⁰⁴ BOA, KK.d, nr. 67, s. 651.

⁴⁰⁵ BOA, KK.d, nr. 67, s. 1091.

⁴⁰⁶ BOA, KK.d, nr. 67, s. 1259.

⁴⁰⁷ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 78.

⁴⁰⁸ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 462.

⁴⁰⁹ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 625.

⁴¹⁰ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1216.

⁴¹¹ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1061.

⁴¹² BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 936.

⁴¹³ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1131.

⁴¹⁴ BOA, MAD.d, nr. 2775, s. 1409.

⁴¹⁵ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 106.

⁴¹⁶ BOA, MAD.d, nr. 7534, s. 406.

tayini⁴¹⁷ ve limancılık hizmetleri hakkındadır.⁴¹⁸ Beşinci belge, Tuna iskeleleri mukataası ve bu limanlara emtia getirip bac vermemekte inat edenler hakkındadır.⁴¹⁹ Son belge ise merhûme Ayşe Sultan'ın Gelibolu'da imâreti evkâfına ait Kemer köyündeki limana gelen yiyecek ve malın bac vergisini vermek istemeyen sipahi ve yeniçerilerin teftişine dairdir.⁴²⁰

Sonuç

Araştırmanın sonucunda Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde yer alan XVI. yüzyıl Mâliye Ahkâm Defterlerinin; Osmanlı donanması, tersâneleri, deryâ beyleri, Osmanlı deniz ticaret tarihi, gümrükleri, liman ve iskeleleri ile bunların tarihi süreç içerisinde geçirdiği değişimlerin ortaya konulmasında en az Mühimme Defterleri, Ahkâm Defterleri, Tahrir Defterleri ve Şer'iyye Sicilleri kadar vazgeçilmez zengin bir tarih kaynağı olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada XVI. yüzyıl Mâliye Ahkâm Defterleri temel alınmış olup diğer yüzyıllar ait çalışmaların da kısa sürede ortaya konulmasıyla Osmanlı deniz tarihinin mali yönlerinin belirlenmesi sağlanmış olacaktır. Bu amaçla defterler üzerinde yapılacak yeni araştırmalara rehberlik etmesi için XVI. yüzyılda donanma, kapudân-ı deryâlar, tersaneler, deniz ticareti, gümrükler, liman ve iskeleler gibi konuların her biri için ayrı çalışmalar yapılabilmesi için defterlerde geçen belgeler tek tek belirlenmeye çalışılmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

Mâliye Ahkâm Registers consist of copies of the orders given on behalf of the sultan in matters related to finance, as a result of the powers given to the chief treasurers. In the Ottoman Empire, orders are not written by the sultan himself; The authority authorized by the sultan or the departments attached to this authority could give orders on his behalf. In this respect, the orders were expressed by the grand vizier or the treasurers.

The books in which the orders written by the treasurers are collected are called ahkâm-ı mâliye. Mâliye Ahkâm Registers contain documents on almost every subject related to finance. One of the most important of these issues is undoubtedly the ones about the Ottoman Maritime Trade and the Ottoman Navy. In the study, the copies of documents found in 12 Mâliye Ahkâm Registers on the Ottoman Maritime Trade and the Ottoman Navy, belonging to the 16th century, are discussed under two main sections and three sub-titles. The first title of the first part of these belongs to the documents about kapudân-ı deryâlık and kapudâns. The documents in the notebooks list the orders on various subjects addressed to Sinan Pasha, Kılıç Ali Pasha and other captains, especially Hayreddin Pasha, who was the Governor of

⁴¹⁷ BOA, KK.d, nr. 67, s. 1495.

⁴¹⁸ BOA, KK.d, nr. 67, s. 1728.

⁴¹⁹ BOA, KK.d, nr. 67, s. 119.

⁴²⁰ BOA, KK.d, nr. 67, s. 1707.

Algeria and the kapudân-ı deryâ, who served as the captain of the Ottoman Navy in the 16th century.

The second sub-title is about the Ottoman Navy, and under this title; Construction and repair of navy ships, captains and other officers working on these ships, ship materials and supply areas needed by the navy for the voyage, collection of oarsmen and oarsmen's fees, assignment of warriors, use of the navy in state transport activities, captives and criminals on navy ships and navy detailed information about the weapons used on the ships is given.

The third sub-title belongs to Tersâne-i Âmire and shipyards, and in this section; It is about the construction of shipyards, which are the construction sites of ships. In this section, documents related to the construction of Gallipoli Shipyard, shipyard officers, salaries of those working in the shipyards, and documents related to the procurement of the materials needed in the shipyards are discussed in detail. The first title of the second part of the article; Merchant, Merchant and Ottoman Maritime Trade. Under this title, how the trade was carried out in the Ottoman seas, foreign traders, the legacy of the deceased traders, the goods and products brought to the Ottoman ports, the accidents that occurred while trading in the seas due to storms and other reasons, the sinking ships and the orders about their goods were explained.

The second title of this section is Customs and under this title; Customs duties of the goods arriving at Ottoman ports, customs evasion, goods arriving at customs, the construction of new customs buildings in Ottoman ports, customs officers, orders regarding bonded and duty-free goods were evaluated. The last topic of this section is Ottoman Ports. The subjects of the documents under the port title are; It is possible to count as orders written about port operations, assignments to ports, protection of ports, construction of ports and accidents in ports. The above-mentioned issues have been tried to be put forward on the basis of the order of the Mâliye Ahkâm Registers in order to form a chronological order. In addition, it has been determined how many documents are found in which book on which subject, and the books for which there is no order are indicated at the end of the section. As a result XVI. century Mâliye Ahkâm Registers are thought to be an important resource for researchers who will study Ottoman naval history. In addition, it has been evaluated that an important guidance service has been given about the studies to be done on these issues in the future.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları⁴²¹

A. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Âsafî, Şikâyet Kalemi Defterleri, (A.DVN.ŞKT.d)

Bâb-ı Defteri, Devâir-i Evâmîr-i Mâliye Tasnifi (D.EVM.d)

Bâb-ı Defteri, Devâir-i Başmuhasebe Tasnifi (D. BŞM.d)

İbnü'l-Emîn Dâhiliye (İE. DH.)

⁴²¹ Kullanılan defterlerin, defter ve sayfa numaraları ile vesikaların, dosya ve gömlek numaralı metin içinde dipnotlarda gösterilmiştir.

Kamil Kepeci Tasnifi Defterleri (KK.d.)

Mâliyeden Müdevver Defterler Tasnifi (MAD.d)

Mühimme Defterleri Tasnifi (A.DVNS.MHM.d./MD kullanımı tercih edilmiştir)

2. Kitap ve Makaleler

Akgündüz, Ahmet: *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, II. Bayezid Devri Kanunnameleri*, İstanbul: Fey Vakfı, 1990.

Aydın, Bilgin – Günalan, Rıfat: *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Mâliyesi ve Defter Sistemi*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008.

Bostan, İdris: “Kuyûd-ı Mühimmât Defterlerinin Osmanlı Teşkilat Tarihi Bakımından Önemi, *Osmanlı Türk-Diplomatiği Semineri (30-31 Mayıs 1994, İstanbul)* İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1995.

Emecen, Feridun - Şahin, İlhan: *II. Bayezid Dönemine Ait Bir Ahkâm Defteri*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., 1994.

Günalan, Rıfat: *Osmanlı İmparatorluğunda Defterdarlık Teşkilatı ve Bürokrasisi*, İstanbul: Kayıhan, 2009.

Sahillioğlu, Halil: “Ahkâm Defteri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. I, 1998, s. 551.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1984.